

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas
Knygotyros ir dokumentotyros institutas

Roma Januševičiūtė

Leidybos magistro studijų programos II k. studentė

Vladas Žukas – Lietuvos leidybos istorikas

Magistro darbas

Darbo vadovė: doc. Alma Braziūnienė

Vilnius, 2010

Pildo magistro baigiamojo darbo autorius

(magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro/ magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas kitose aukštosiose mokyklose.

(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo magistro baigiamojo darbo vadovas

Magistro baigiamąjį darbą ginti

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

(data)

(magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Magistro baigiamasis darbas įregistruotas

(instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)

(data)

(instituto/ katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu

(recenzento vardas, pavardė)

(data)

(instituto/ katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau

(data)

(recenzento parašas)

REFERATO LAPAS

Januševičiūtė, Roma

Ja – 456

Vladas Žukas – Lietuvos leidybos istorikas / Roma Januševičiūtė; mokslinis vadovas doc. Alma Braziūnienė; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Knygotyros ir dokumentotyros institutas. – Vilnius, 2011. – 48, [5] lap. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: lap. 45 – 47 (30 pavad.).

UDK: 002.21(91)

Reikšminiai žodžiai: Vladas Žukas, Lietuvos leidyba, spaudos istorija, Dirva, Švyturys, Sakalas, Marija Šlapelienė, Jurgis Šlapelis, knygynas, leidykla, šaltinis, leidiniai.

Mokslo tiriamojo darbo *objektas* – profesoriaus Vlado Žuko mokslinė produkcija leidybos istorijos tematika. Darbe analizuojama visa V. Žuko mokslinė produkcija, norint išskirti, kokį darbų skaičių sudarė Lietuvos spaudos ir leidybos istorijos tema. Darbo *tikslas* – ištirti profesoriaus Vlado Žuko indėlį į Lietuvos leidybos istoriją. Darbo *uždaviniai*: išanalizuoti Lietuvos leidybos istorijos istoriografiją; išanalizuoti profesoriaus Vlado Žuko mokslinę produkciją; ištirti profesoriaus Vlado Žuko mokslinį lygį pagal citavimo indeksus; ištirti V. Žuko monografijas Lietuvos leidybos istorijos tematika.

Remiantis mokslinės literatūros analize bei kokybine duomenų interpretacija buvo prieita prie išvados, jog V. Žuko publikuotuose straipsniuose Lietuvos spaudos istorija ir leidybos tematika yra analizuojama logiškai, remiantis chronologija, struktūrizuotai ir sistemiškai. Svarbiausių V. Žuko darbų apie Lietuvos leidyklas 1918–1940 m. analizė parodė, jog jis struktūrizuotai ir schematiškai analizavo tiek leidybinius procesus, tiek tiražus, tiek knygų prekybą. Didelį dėmesį skyrė iliustracinei medžiagai, kuri turėjo informacinę paskirtį: supažindinti su to meto leidyklų techninėmis bazėmis, knygų apipavidalinimu, estetinių sprendimų galimybėmis. Naudotų monografijose šaltinių gausa rodo, jog medžiagos buvo ieškota ne tik archyvuose, bet taip pat remtasi laiškais, pasakojimais, direktyviniais įmonių dokumentais, statistiniais duomenimis, kuriuose atsispindėjo leidyklų tiražai, knygų tematika, prekybiniai duomenys. Profesoriaus leidinių žanrai ir surinkti duomenys apie tam tikrų knygų pardavimus leido suvokti analizuojamo laikotarpio kultūrinę būklę. Šie duomenys atskleidžia, kokiais prioritetais vadovavosi knygynai, kokios knygos buvo paklausiausios. V. Žukas išskyrė esminius bruožus, kurie buvo būdingi 1918–1940 metų leidybai. V. Žukas pirmasis surinko ir susistemino medžiagą apie nepriklausomoje Lietuvoje

(1918–1940) įsikūrusias leidyklas ir jų darbą („Dirva“, „Sakalas“, „Švyturys“, „Kultūra“, „Varpas, „Žinija“, „Vaiva“ ir kt.). Informacija apie šias leidyklas buvo imama iš asmeninių leidyklų įkūrėjų dokumentų, laiškų, reikšmingais šaltiniais tapo prisiminimai bei pasakojimai

Magistro darbe atsispindi V. Žuko išleistų darbų skaičius spaudos istorijos ir leidybos tematika. Visos produkcijos kontekste darbai leidybos tematika užima apytiksliai 6% (47 darbai), tačiau čia svarbiausias ne kiekybė, o kokybė. Darbų apie Lietuvos spaudos istoriją ir leidybą nėra daug, jie pavieniai, lakoniški ir bendriniai. V. Žukas atskleidė ir publikavo faktus, kurie nebuvo anksčiau minėti jokių kitų autorių, jo surinkta medžiaga autentiška ir užima svarbią vietą Lietuvos leidybos istorijoje.

TURINYS

ĮVADAS	6
1. Lietuvos leidybos istorijos istoriografija	9
2. Profesoriaus Vlado Žuko mokslinė produkcija	14
2.1. Profesoriaus Vlado Žuko visos mokslinės produkcijos statistinė analizė	14
2.2. Mokslinių darbų citavimo indeksas	30
3. Profesoriaus V. Žuko monografijos Lietuvos leidybos istorijos tema	34
3.1. Monografijų tyrimų šaltiniai ir literatūra	34
3.2. Monografijų tyrimų struktūra	37
3.3. Monografijų tyrimų turinys	39
3.4. Monografijų iliustracinė medžiaga	41
IŠVADOS	43
Bibliografinių nuorodų sąrašas	46
Vladas Žukas – historian of publishing in Lithuania (summary)	48
Priedai	49
1 priedas. Profesoriaus Vlado Žuko citavimo indeksas	50
2 priedas. Interviu su Vladu Žuku	51

ĮVADAS

Vladas Žukas – vienas žymiausių lietuvių bibliografų, lituanistas, pedagogas, meno mylėtojas, visą pedagoginės ir mokslinės veiklos laiką skyręs Vilniaus universitetui. Profesorius didelį dėmesį skyrė bibliografiniams mokslui, tyrinėjo istoriją, meną bei kultūrą, gilinosi į kadru rengimo problemas, bibliofiliją, leidybą, spaudos istoriją. Nedaug teatrastume lietuvių mokslininkų, kurie prilygtų tokiam gausiam temų skaičiui.

V. Žuko asmenybei ir kūrybinei veiklai aptarti skirtų monografijų nėra. Profesoriaus tyrinėjimo objektu tapę darbai apie Lietuvos spaudos istoriją ir leidybą plačiau nagrinėti ir apibendrinti nebuvo. Tiesa, yra dalis darbų (priskaičiuojami 25 darbai), kuriuose pateikiama informacijos apie V. Žuką, jo darbus, pridėti papildymai, bandoma įsigilinti į nagrinėjamą problematiką, tačiau atskiras dėmesys darbams apie Lietuvos spaudos istoriją ir leidybą nebuvo skirtas, tad nepalieti liko kai kurie svarbūs šių darbų ypatumai.

V. Žuko darbai leidybos tematika buvo menkai tyrinėti. Siekis išsiaiškinti profesoriaus indėlį į Lietuvos leidybos istorijos tyrinėjimus ir noras išanalizuoti kokias aktualiausias problemas, esminius bruožus išskyrė V. Žukas lėmė ginamo magistro darbo temos pasirinkimą.

Darbo *problema* – V. Žuko darbų Lietuvos leidybos istorijos tematika neištirtas. Darbo *objektas* – profesoriaus mokslinė produkcija. Svarbu atkreipti dėmesį, jog darbe bus analizuojama visa V. Žuko mokslinė produkcija, norint išskirti kokį darbų skaičių sudarė Lietuvos spaudos ir leidybos istorijos tema.

Magistrinio darbo *tyrimo tikslas* – ištirti profesoriaus Vlado Žuko indėlį į Lietuvos leidybos istoriją.

Magistrinio darbo *hipotezė* – profesorius Vladas Žukas įdėjo indėlį į Lietuvos leidybos istorinėjimus.

Tikslui realizuoti išskelti šie *uždaviniai*:

- 1) Išanalizuoti Lietuvos leidybos istorijos istoriografiją.
- 2) Išanalizuoti profesoriaus Vlado Žuko mokslinę produkciją.
- 3) Ištirti profesoriaus Vlado Žuko mokslinį lygį pagal citavimo indeksus.
- 4) Ištirti V. Žuko monografijas Lietuvos leidybos istorijos tematika.

Dėl šiame darbe analizuojamos mokslinės produkcijos tematinės gausos, svarbia tyrinėjimo metodologine atrama tampa istoriškumo periodizacijos principas. Juo remiantis, faktai ir reiškiniai, teksto struktūra vertinami atsižvelgiant į konkrečias politines, kultūrines sąlygas, kurias sąlygoja socialinė, kultūrinė, politinė ir ekonominė leidybinės veiklos aplinka. Pagrindinis darbo metodas – kokybinė analizė bei duomenų interpretacija. Naudojantis bibliografiniu metodu identifikuota visa

aktuali produkcija spaudos istorijos ir leidybos tematika, taip pat išskirta V. Žuko produkcija pagal skirtingas temines grupes. V. Žuko leidinių spaudos istorijos ir leidybos istorijos tematikos monografijoms bei straipsniams apibūdinti pasitelktas struktūrinis-tipologinis, o jų sandarai analizuoti – analitinis teminis metodas. Informacijai gauti pasitelktas dar vienas pagalbinis metodas. Interviu su profesoriumi V. Žuku, kurio metu buvo gauta vertingos, kai kuriais atvejais kitų šaltinių neteikiamos informacijos.

V. Žuko mokslinei produkcijai preliminariai nušviesti atliktas žvalgomasis tyrimas, kurio tikslas – išsiaiškinti autoriaus visos mokslinės produkcijos teminį pasiskirstymą, o sudarytos diagramos leido susidaryti vaizdą, kokioms temoms profesorius skyrė didžiąją dalį savo mokslinių tyrinėjimų. Gilesnė analizė buvo skirta darbams, kurie buvo susiję su Lietuvos spaudos istorija bei leidyba, kadangi šiame darbe siekiama išsiaiškinti profesoriaus V. Žuko indėlį į Lietuvos leidybos istorijos tyrinėjimus. Išaiškinta mokslinė produkcija bei joje labiausiai analizuojama problematika iš dalies gali leisti nustatyti, kokiais kriterijais ir kokius svarbiausius akcentus pažymėdavo V. Žukas, kokius esminius bruožus atspindėdavo įvairūs analizuojami laikotarpiai. Visos V. Žuko produkcijos tyrimas atliekamas tik bendram fonui nurodyti, o ne nuodugniai jai ištirti. Pagrindinis darbo akcentas – V. Žuko darbai Lietuvos spaudos istorijos ir leidybos tematika.

Analizuojant V. Žuko mokslinę produkciją leidybos tematika, svarbiausias tyrimo duomenų šaltinis buvo peržiūrėtos „de visu“ V. Žuko knygos, aktuali periodinės spaudos medžiaga, dvi bibliografinės rodyklės (Zaveckienė, Žiedūnė. Vladas Žukas: bibliografijos rodyklė (1985–2005) ir Kaunas, D., Macevičiūtė, E., Zaveckienė, Ž. *Vladas Žukas*: bibliografinė rodyklė. Vilnius, 1985), elektroniniai bibliotekų katalogai bei duomenų bazės. Buvo analizuojama literatūra, kuria rėmėsi V. Žukas rašydamas darbus: straipsniai, knygos, raštai, enciklopedijos, laiškai, pasakojimai, informacijos buvo gauta interviu metu su V. Žuku. Peržvelgtas didelis kiekis profesoriaus mokslinės produkcijos įvairiomis temomis, norint išsiaiškinti tyrimų problemas, esminius bruožus. Išanalizavus tokią gausą V. Žuko darbų, galima išvelgti rašymo tendenciją, struktūrą, kurios laikomasi beveik visuose darbuose. Tokia informacija rodo, jog didžiojoje dalyje savo darbų profesorius preciziškai, struktūrizuotai, aprėpia svarbiausias problemas.

Šis darbas sudarytas iš trijų skyrių, kurių seka paremta V. Žuko mokslinės produkcijos dėsningumu. Pirmajame skyriuje analizuojama Lietuvos leidybos istorijos istoriografija, kadangi šio darbo metu svarbu išsiaiškinti, kiek ir kokių darbų buvo paskelbta Lietuvos leidybos istorijos klausimu, kadangi moksliniai tyrinėjimai negali būti vykdomi neišsiaiškinus koks indėlis jau buvo įdėtas analizuojant šią temą. Antrajame skyriuje analizuojama visa V. Žuko mokslinė produkcija. Statistinė duomenų analizė atskleidžia darbų skaičių, temų pasiskirstymą. Tuo pačiu paliečiamas ir citavimo indeksų klausimas. Žinoma, duomenys nėra itin tikslūs, kadangi citavimo indeksų elektroninė sistema nėra pilnai įgyvendinta ir tik maža dalis darbų atspindi realią citavimo sistemą,

tačiau bendrinis vaizdas atsispindi. Trečiasis skyrius skirtas V. Žuko monografijų Lietuvos leidybos istorijos analizei. Gilinamasi į monografijų struktūrą, turinį, iliustracinę medžiagą, aiškinamos išvalgos, kurias paskelbė profesorius. Pačių leidinių analizė leidžia interpretuoti profesoriaus struktūrizuotai surinktą medžiagą.

Profesoriaus V. Žuko darbai yra verti ir tolesnių, daugiau dėmesio ties specifinėmis problemomis koncentruotų tyrinėjimų. Šio magistro darbo tikslas lėmė siekį aprėpti mokslinius darbus Lietuvos spaudos ir leidybos istorijos tematika, išanalizuoti raidos etapus, esminius bruožus, V. Žuko naudotus šaltinius, dėl to kai kurios specifinės problemos aptariamoms tik bendrai, nuo kai kurių atsiribota. Nesigilinama į kitokios tematikos darbus, kurie yra ne ką mažiau svarbūs ir reikšmingi. Todėl vėlesniu tęsiniu galėtų būti platesnės tematikos – bibliografotyros, istorijos, kultūros bei meno darbų analizė, kadangi darbai šiomis temomis užėmė didžiąją dalį profesoriaus darbų.

1. LIETUVOS LEIDYBOS ISTORIJOS ISTORIOGRAFIJA

Istoriniai tyrimai yra visada naudingi ir reikalingi, kadangi jų pagalba galima suvokti dabartinę susiklosčiusią situaciją. Pats istorijos būvimas yra įdomus, kadangi ją išanalizavus ir atskleidus sukuriamas analizuojamo laikotarpio vaizdas. Atskleidžiamos aktualios problemos, kurios yra susiję su politika, kultūra, demografija.

Šiame skyriuje aptariama Lietuvos leidybos istorijos istoriografija. Svarbu išsiaiškinti, kiek ir kokių darbų buvo paskelbta Lietuvos leidybos istorijos klausimu, kadangi moksliniai tyrinėjimai negali būti vykdomi neišsiaiškinus, koks indėlis jau buvo įdėtas analizuojant šią temą. Publikacijų apie Lietuvos leidybą ir jos istoriją nėra daug.

Lietuvos leidybos istorijos tyrinėjimus būtų galima išskirstyti pagal tris chronologines grupes. Tai – darbai, publikuoti nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940), darbai publikuoti sovietinėje Lietuvoje (1940–1989) ir darbai publikuoti po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo (nuo 1991 metų).

Nepriklausomos Lietuvos leidybos istorijos tyrinėjimai nėra gausūs. Darbus surinkti ir susisteminti nėra paprasta, kadangi didelė dalis dokumentų yra dingę arba archyvuose. Minėtinas Vaclovo Biržiškos indėlis į leidybos istorijos tyrinėjimus. Svarbiausi spaudos istorijos ir bibliografijos veikalai: „Lietuviškų knygų istorijos bruožai“ (1930), „Senųjų lietuviškų knygų istorija (1953), „Lithuanian publications in the United States, 1874–1910“. Šiuose darbuose gilinamasi į knygos atsiradimo kelią, raidą, analizuojamos raidos problemos.

Sovietinės Lietuvos leidybos istorijos tyrinėjimuose pasižymėjo žymus XX a. Lietuvos knygotyro ir bibliotekininkystės specialistų, mokslininkas ir pedagogas, Jungtinių Tautų bibliotekos direktorius Levas Vladimirovas. Jo darbas „Knygos istorija“ išleistas 1979 metais buvo vienas pirmųjų veikalų, kuris plačiai naudojamas ir šiomis dienomis. Knygoje nušviečiama knygos istorija nuo seniausių laikų iki XVII a., imtinai. Apžvelgiamas rašytinio žodžio kelias antikinėse valstybėse, Bizantijos imperijoje, Užkaukazėje, Kinijoje, Vakarų Europoje, Rusijoje, LDK. Gilinamasi į pačia knygos struktūrą, jos išliekamąją vertę ir tikrąją paskirtį.

1967 metų „Bibliotekų darbo“ 9–ajame numeryje kartu su profesoriumi V. Žuku straipsnį „Knygų leidyba Lietuvoje iki 1940 metų“ parengė Julius Būtėnas (g. 1908 Galintėnuose, Alytaus raj. Literatūros tyrinėtojas, rašytojas, parašęs bibliografinių apybraižų apie P. Šinski, V. Kudirką, J. Janonį). Straipsnyje analizuojamas knygų leidybos bei platinimo klausimas nuo XV a. pabaigos iki XX a. Autoriai akcentuoja pirmųjų lietuviškų knygų atsiradimą, knygų spausdinimą už Lietuvos ribų, gilinamasi į XIX a. knygų leidybą, kuri buvo persekiojama cenzūros, tačiau anot straipsnio autorių, pagyvėjęs susidomėjimui kultūrinio gyvenimu ir padidėjęs susidomėjimui Lietuvos istorija,

pradėta leisti daugiau mokslinės bei mokslo populiarinimo literatūros. Autoriai nušviečia knygų leidybos raidą chronologiškai, apžvelgdami skirtingus amžius, išleistas knygas bei jų tematiką, taip pat tuo laikotarpiu veikusias leidyklas. Straipsnyje neišvengta ir vienos aktualiausios problemos – cenzūros. Įvardijami trukdžiai, su kuriais teko susidurti knygų autoriams, leidėjams bei platintojams. Anot autorių, skausmingiausias draudimas buvo lietuviškų rašmenų draudimas, jas pakeičiant rusiškėmis raidėmis, kurios buvo pritaikytos lietuvių kalbai.

Tyrimams vertingą medžiagą apie „Sakalo“ leidyklą pateikė Viktoras Alekna (poetas, prozininkas, literatūrologas, vertėjas¹). 1987 m. „Knygotyros“ 13 tome straipsnyje „Rašytojų laišakai „Sakalo“ leidyklai“ autorius analizuoja leidyklos produkciją, tiražų skaičius, pateikia nemažai išlikusių laiškų kopijų, kuriuose gausu informacijos apie leidyklos veiklą. Laiškuose atsispindi tuometinės problemos, susijusios su knygų leidyba.

Nedaug informacijos yra periodikoje. Čia straipsnius publikavo A. Dundzila, K. Binkis. Vokiečių okupacijos metais (1943) „Ateityje“ (1911 metais pradėtas leisti krikščioniškos pakraipos žurnalas Lietuvoje, prisidedantis prie ateitininkų ideologijos skleidimo²) rugsėjo 29, nr. 226 publikuotas straipsnis „Leidėjas Jonas Rinkevičius“ tapo itin vertingu, kadangi jame buvo paskelbti „Dirvos“ bendrovės statistikos duomenys – leidinių kiekiai, tiražas, puslapių skaičius ir kita vertinga informacija susijusi su bendrovės apskaita³. Vieną iš platesnių straipsnių paskelbė rašytojas A. Žirgulys žurnale „Kultūros barai“ (1981, nr. 3, p. 54–57⁴) pavadinimu „Švyturio“ šviesa“. Šiuos istoriografinius duomenis apie „Dirvos“, „Švyturio“ bendrovės surinko profesorius V. Žukas, ruošdamas medžiagą savo monografijoms. Memuarai ir pasakojimai buvo vieni svarbiausių šaltinių, kadangi pateikiami iš pirmų lūpų. Asmuo, kuris prisidėjo prie leidyklos atsiradimo ir jos darbo išsamiai galėjo atskleisti pagrindinius leidyklos darbo metodus, atliktą darbą.

Vilniaus universiteto profesorius Domas Kaunas išleido žinyną „Mažosios Lietuvos spaustuvės 1524–1940 m.: žinynas“ (Vilnius: Mokslas. 1987), kuriame apie Lietuvos leidybos istoriją yra pateikiama nedidelė dalis informacijos.

Nepriklausomoje Lietuvoje darbų Lietuvos spaudos istorijos ir leidybos klausimu rašė humanitarinių mokslų daktaras Vilius Užtupas ir ekonomikos mokslų habilituotas daktaras Antanas Buračas 2004 metais išleido knygą „Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI – XVIII amžiaus faksimilės“. Knygos tikslas – išanalizuoti šriftus, kurie buvo naudojami knygoms spausdinti, tačiau įvardijamos leidyklos, kurios gyvavo LDK, Rytų Prūsijoje, Mažojoje Lietuvoje. Iliustracijos sudaro didžiąją knygos dalį, tačiau jose atsispindi informacija, kuri pateikiama tekste.

¹ Viktoras Alekna. [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.rasytojai.lt/writers.php?id=323&sritis=rasytojai>>.

² Ateitis (žurnalas). [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. spalio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Ateitis_%28%C5%BEurnalas%29>.

³ ŽUKAS, Vladas. Švyturio bendrovė knygoms leisti ir platinti 1918–1931. Vilnius., 1998., p. 8.

⁴ Ten pat.

Apie „Švyturio“ bendrovės knygoms leisti ir platinti leidybinę veiklą ir spaustuvę pateikė Vilniaus universiteto profesorė Audronė Glosienė disertacijoje „Knygų leidyba ir platinimas Lietuvoje 1918–1940 metais“, kuri buvo apginta 1993 metais. *Knygininkas ir kolekcionierius P. Dainauskas tyrinėjo „Švyturio“ leidyklos veiklą ir parengė trijų tomų įvairios medžiagos rinkinį apie „Švyturio“ bendrovę (rankraštis dabar yra Maironio lietuvių literatūros muziejuje⁵)*. Pirmajame tome literatūra suklasifikuota sistemiškai, bet nepreciziškai. Rinkinio skyriuose užregistruoti smulkieji leidiniai, atvirukai, paveikslai ir pan. Antrajame tome pateikti duomenys apie bendrovės narius, leidykloje kilusį gaisrą. Tačiau medžiaga apžvelgta neprofesionaliai, mėgėjiškai, pateikta daug nereikšmingų faktų. Trečiajame tome analizuojami leidiniai.

2009 metais Vilniaus Universiteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto docentė Julija Zinkevičienė publikavo straipsnį „Knygotyros“ žurnale „Leidėjų profesinė spauda: samprata ir raidos tendencijos Lietuvoje“. *Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos leidėjų profesinė spauda istoriniu aspektu ir siekiama įvertinti šiandienį šių specialistų profesinės informacijos poreikį ir leidybos galimybes. Analizuojami sąvokų apibrėžimai, retrospektyviai apžvelgiami leidėjų profesiniai periodiniai leidiniai, jų raida Lietuvoje nuo atsiradimo iki šių laikų; įvertinama dabartinės leidėjams skirtos profesinės spaudos būklė Lietuvoje⁶*. Terminologijos analizė buvo vykdoma, kadangi leidybos terminas nėra suprantamas vienareikšmiškai. Čia neakcentuojamos jokios leidyklos, tačiau gilinamasi į leidybos procesus, pritaikymą konkrečiai visuomenės grupei.

2006 metais Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto profesorius Remigijus Misiūnas paskelbė publikaciją „Lietuvos komunistų partijos ir JAV lietuvių komunistų knygos ryšiai 1920–1940 metais“. Šio straipsnio tikslas dalinis – remiantis Lietuvos ypatingajame archyve saugoma archyvine medžiaga išanalizuoti šių ryšių specifiką 1920–1940 m., ypatingą dėmesį skiriant periodikai, knygų leidybai ir keitimuisi literatūra. *Analizuojamas keitimasis straipsniais ir rankraščiais, jų publikavimo ir leidybos problemos, literatūros siuntimas vienu kitiems, jos platinimo specifiška ir JAV lietuvių komunistų tarpininkavimas LKP palaikant leidybinius ryšius su kitų šalių lietuviams komunistais⁷*. 1996 metais profesorius Remigijus Misiūnas apgynė disertaciją „Lietuvių išeivių knygų leidyba Vakarų Europoje 1945-1952 m. Profesorius Remigijus Misiūnas analizavo apie pasaulinę ir išeivijos knygų leidybą, akcentavo knygų leidybą ir platinimą. 2005 metais pasirodė knygos „Book publishing in Lithuania“ antrasis leidimas (pirmasis knygos leidimas 2002 m.). Joje apžvelgiama Lietuvos leidybos istorinė raida nuo XV a. iki šių dienų, minimi pirmieji išleisti leidiniai, jų autoriai. Chronologine seka apibūrinama Lietuvos

⁵ ŽUKAS, Vladas. Švyturio bendrovė knygoms leisti ir platinti 1918–1931. Vilnius, 1998, p. 9.

⁶ ZINKEVIČIENĖ, Julija. *Leidėjų profesinė spauda: samprata ir raidos tendencijos Lietuvoje*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Knygotyra/53/147-164.pdf>>.

⁷ MISIŪNAS, Remigijus. *Lietuvos komunistų partijos ir JAV lietuvių komunistų knygos ryšiai 1920–1940 metais*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Knygotyra/47/REMIGIJUS_MISIUNAS.pdf>.

leidybos situacija, sunkumai, problemos, kultūrinės ir politinės kovos. Analizuojama leidyklų produkcija, leidžiamų knygų tiražai.

Išsamiai, tačiau akcentuodama tik Lietuvių mokslo draugijos leidybinę veiklą, publikavo Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Informacijos skyriaus darbuotoja Eglė Paškevičiūtė-Kundrotienė. Straipsnyje „LMD leidybinė veikla“ *remiantis rankraštine medžiaga ir skelbtais šaltiniais siekiama supažindinti su Lietuvių mokslo draugijos (toliau – LMD) 1907–1940 m. leidybine veikla, atskleidžiant įgyvendintus sumanymus, jų reikšmę visuomenei, aptariant planuose likusius sumanymus, jų nepasisekimo priežastis, išanalizuoti, kokie autoriai labiausiai prisidėjo prie įvairios leidybinės veiklos, parodyti tendenciją, kaip kito LMD leidybos mastai nuo jos įkūrimo iki uždarymo*⁸.

Profesorė Vanda Stonienė monografijoje „XX a. Lietuvos knyga (1904–1990)“ analizavo sudėtingą lietuviškos knygos kelią. *Tyrimai apėmė knygininkystės istorijai skirtinas spaudos gamybos sritis, knygos santykį su visuomene, politiniu krašto gyvenimu*⁹. *Pasitelkiant chronologines ribas buvo siekta nušviesti svarbiausius XX a. knygų leidybos istorijos bruožus, nustatyti knygos raidos etapų ypatybes, aptarti knygos funkcijas, nušviesti knygos poveikį visuomenės švietimui, kultūrai*¹⁰. 1999 metais Vanda Stonienė apgynė habilituoto daktaro disertaciją „XX a. lietuvių knyga ir visuomenė: knygų leidybos aspektas“.

Dr. Nijolė Lietuvninkaitė 2002 metais apgynė disertaciją „Kauno knygos kultūra 1843 – 1918 metais“. Joje autorė gilinosi į Kauno mieste leistus, spausdintus ir platintus leidinius. Analizavo Kauno įvairiakalbės knygos kultūros raidą, atsižvelgdama į istorinius, politinius, kultūrinius bei socialinius kaitos procesus. Gilinosi į poligrafiją, knygų platinimą bei vartotojų poreikius. Disertacijos pagrindu, 2006 metais buvo išleista monografija, kuri susilaukė palankaus vertinimo.

Lietuvos leidybos istorija ir jos raida išsamiai pateikiama „Knygotyros“ enciklopediniame žodyne (žodynas išleistas 1997 metais. Straipsnis apie knygų leidybą publikuotas 182–188 puslapiuose). Daugiau nei 40 autorių bei redaktorių kolektyvas per penkerius metus parengė šį veikalą. Tai yra enciklopedinio ir aiškinamojo žodyno derinys, nes dar ne visi knygotyros klausimai išnagrinėti išsamiai. Straipsniams panaudoti mokslo tyrimų, kitų darbų ir šaltinių duomenys, sąvokos, apibrėžimai, apibūdinimai. Yra pateikta nemažai naujos, iki šiol neskelbtos pačių autorių tyrimų medžiagos. Knygų leidybos skiltį rengė Vilniaus universiteto prof. Audronė Glosienė, prof. Domas Kaunas, prof. Aušra Navickienė, prof. Remigijus Misiūnas, doc. Žiedūnė Zaveckienė, prof. Vanda Stonienė, Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Litanistikos skyriaus vedėja Silvija Vėlavičienė. Enciklopedijoje apžvelgiama knygų leidybos

⁸ PAŠKEVIČIŪTĖ-KUNDROTIENĖ Eglė. *LMD leidybinė veikla*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. spalio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.est.vgtu.lt/upload/est_zurn/est_vol01_no1_paskeviciute-kundrotiene_124-138.pdf>.

⁹ STONIENĖ, V. XX amžiaus Lietuvos knyga. Vilnius, 2000, p. 6.

¹⁰ Ten pat.

užuomazgos, aprašoma knygų leidyba nuo XV a. Tai susistemintas straipsnis, kuris leidžia susipažinti su Lietuvos leidybos istoriniu keliu.

Apibendrinant galima teigti, jog darbų apie Lietuvos leidybos istoriją yra publikuota nedaug, bet pavieniai straipsniai, žinynai, informacija enciklopedijose ir literatūroje apžvelgia tik konkrečias sritis ar laikotarpius. Darbuose nustatytos chronologinės ribos leido atskleisti esminius faktus, gilintis į aktualias problemas, tačiau nušviesti visą Lietuvos leidybos istorijos kelią bandyta straipsnyje „Knygų leidyba Lietuvoje iki 1940“ bei „Knygotyros“ enciklopediniame žodyne, kuriame informaciją surinko ir publikavo Vilniaus universiteto mokslo darbuotojai. Galima teigti, jog, apžvelgus Lietuvos leidybos istorijos istoriografiją, leidybos tema yra mažai analizuota, pilnai neatskleista.

2. PROFESORIAUS VLADO ŽUKO MOKSLINĖ PRODUKCIJA

Profesorius Vladas Žukas – lituanistas. Jis gimė 1925 m. Pakiršinio kaime, Radviliškio rajone. Tai vienas žymiausių Lietuvos bibliografų, knyginkų, meno mylėtojas, kolekcionierius, profesorius. Vilniaus universitete jis dirbo nuo 1951 m. rugsėjo 1d. iki 1992 m. liepos mėnesio. V. Žukas pradėjo dirbti Lietuvių literatūros katedros Bibliotekininkystės skyriuje, kuris po metų buvo perorganizuotas į Bibliotekininkystės katedrą. Profesorius pasiūlymą likti katedroje vertino kaip galimybę neatitrūkti nuo lituanistikos, lietuvių literatūros. *Visą pedagoginės ir mokslinės veiklos laiką Vilniaus universitete profesorius skyrė lietuviškos knygos tyrinėjimui. Jai buvo skirtas jo dėstytas lietuvių bibliografijos istorijos kursas, disertacijos, knygos ir straipsniai. Juose ryškia linija eina kovos dėl lietuvių kalbos, rašto, knygos teisių (dažniausiai spaudos draudimo metais) tema*¹¹. V. Žuko straipsniai įvairiuose mokslo darbų rinkiniuose, enciklopedijose, enciklopediniuose žodynuose yra vertinga studijų medžiaga besimokantiems ir pažinties su lietuvių knygos, bibliotekininkystės ir bibliografijos reiškiniais bei jų kūrėjais šaltinis.

2.1. Profesoriaus Vlado Žuko visos mokslinės produkcijos statistinė analizė

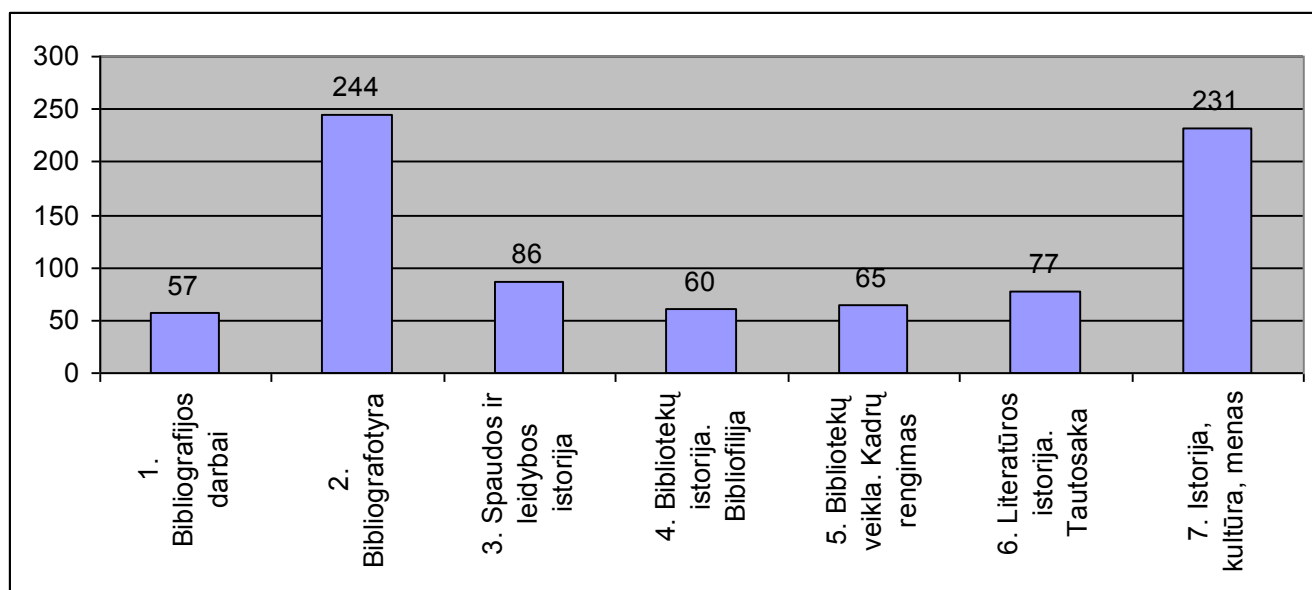
Statistiniai duomenys apie V. Žuko mokslinę produkciją buvo surinkti analizuojant profesorius V. Žuko leidinių bibliografines rodykles ir Vilniaus Universiteto bibliotekos elektroninį katalogą. Statistiniai duomenys buvo renkami norint išsiaiškinti profesorius V. Žuko indėlį į Lietuvos leidybos istorijos raidą. Duomenys pateikiami žemiau esančiose diagramose. Analizuojami profesorius V. Žuko darbai nuo 1955 iki 2009 metų imtinai. (1955 metais išleista pirmoji profesorius bibliografinė rodyklė apie Adomo Mickevičiaus kūrybą, o 2009 metais, Lietuvos nacionalinės bibliotekos elektroninio katalogo duomenimis, paskutinis profesorius V. Žuko darbas tai albumas, kuriame sukaupta apie 250 reprodukcijų (Vladas Žukas. Susitikimai su daile.). Surinkti statistiniai duomenys parodė, jog nuo 1955 iki 2009 metų profesorius V. Žukas išleido 835 publikacijas. Šis skaičius aprėpia visas publikacijas, redakcinius papildymus, įvairius įrašus enciklopedijose bei žodynuose.

Pirmiausia, išanalizavus minėtuosius šaltinius, profesorius V. Žuko publikacijas galima suskirstyti į septynias temines grupes: bibliografijos darbai (bibliografinės rodyklės), bibliografotyra (moksliniai darbai apie bibliografiją, bibliografijos istoriją), publikacijos apie

¹¹ *Profesorius Vladas Žukas*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lituanistika.lt/Konkursai/V_Zukas.htm>.

spaudos ir leidybos istorija, bibliotekų istorija ir bibliofilija, bibliotekų veikla ir kadro rengimas, literatūros istorija ir tautosaka, istorija, kultūra bei menas (žr. 1 pav.).

1 paveikslas. Vlado Žuko publikacijų teminis paskirstymas

Iš viso priskaičiuojami 835 V. Žuko darbai. Tai mokslinės knygos, publikacijos, straipsniai, dedikacijos, įvairių progų įrašai, disertacijų redagavimas.

Daugiausiai publikacijų paskelbta *bibliografotyros* tema (244). Tai moksliniai darbai apie bibliografiją, bibliografijos istoriją. Straipsnyje „Senieji Lietuvos bibliotekų katalogai (1795–1864)“, kuris buvo išspausdintas žurnale „Bibliotekų darbas“ 1968 metų 11 numeryje, V. Žukas analizuoja senuosius Lietuvos bibliotekų katalogus ir pažymi jog *Lietuvos bibliotekų katalogai yra svarbus kultūros ir švietimo istorijos šaltinis. <...> Pagal katalogus galima spręsti apie visuomenės kultūrinius ryšius su kitomis šalimis, pažangių visuomeninių – politinių ir filosofinių idėjų, žymiausių rašytojų ir mokslininkų veikalų plitimą Lietuvoje. Bibliotekų katalogai suteikia duomenų atskirų mokslo sričių istorijai ir ypač yra svarbūs Lietuvos bibliotekų istorijai*¹². Straipsnis padeda suvokti bibliotekų katalogų svarbą ne tik kaip knygų registravimą, tačiau didžiulę reikšmę tiriant bibliografijos istoriją. Anot V. Žuko <...> *XVIII a. pab. – XIX a. 6 – ojo dešimtmečio Lietuvos bibliotekų rankraštinė katalogų turėjo siaurus uždavinius: padėti išsaugoti arba atskleisti skaitytojams tam tikros bibliotekos fondus. Tačiau katalogų visuma, ypač didžiųjų bibliotekų katalogai, bibliografijai duoda papildomų duomenų. Jie parodo krašto bibliotekinę ir bibliografinę kultūrą, metodikos lygį, jos vystimosi tendencijas <...> yra reikšmingi kaip lietuvių spaudos bibliografijos šaltiniai – juose yra užregistruota retų ir kituose šaltiniuose nenurodytų arba tik*

¹² ŽUKAS, Vladas. Senieji Lietuvos bibliotekų katalogai. *Bibliotekų darbas*, 1968, nr. 11., p. 28.

spėjimų leidinių¹³. Pasak V. Žuko, įvairūs katalogai turėjo svarbos ne tik bibliotekoms, tačiau ir kitoms įstaigoms <...> *mokyklų bibliotekų katalogai ir knygų sąrašai yra svarbus šaltinis Lietuvos švietimo istorijai*¹⁴. Straipsnyje plačiai apžvelgiamas Vilniaus universiteto katalogas, kuris <...> *atvaizdavo turtingiausios to meto bibliotekos fondus*¹⁵. Autorius straipsnyje analizuoja universiteto bibliotekos katalogą, bibliografinius aprašus, šriftus, išdėstymą, pavyzdžiui <...> *knygų apraše naudojamas lotyniškas rusiškas, gotiškas, graikų ir hebrajų šriftas. Visi leidiniai išdėstyti pagal lotynų abėcėlę. Yra keletas teminių rubrikų, pvz., „Prancūzijos masonai“, „Lenkijos teisė“ <...> kataloge naudojamos nuorodos į įvairius leidinius pagal dalykinį principą*¹⁶. Patikėti, jog bibliotekų katalogai turi istorinę vertę ir pateikia svarbios informacijos, būtų gana sudėtinga, tačiau V. Žuko teigimu *Vilniaus universiteto bibliotekos katalogas parodo bibliografijos metodikos (aprašo, klasifikacijos) raidą Lietuvoje*¹⁷. Antai V. Žukas teigia, jog *kataloge užregistruotos Lietuvoje, Lenkijoje, Rusijoje bei užsienio šalyse išleistos bendrosios ir šakinės bibliografijos, bibliografiniai žodynai, katalogai, bibliografijos teorijos ir metodikos leidiniai – kelios dešimtys vienetų – rodo Vilniaus bibliotekininkų ir mokslinės visuomenės domėjimąsi bibliografija, to pobūdžio leidinių paplitimą Lietuvoje*¹⁸. Profesorius analizuodamas senuosius bibliotekų katalogus pastebėjo, jog registruojant knygas dažnai jų tarpe pasitaikydavo inkunabulų (lot. Incunabula – lopšys, vystyklai) – iki 1501 išspausdinta knyga, iš išvaizdos panaši į rankraštį¹⁹. Taip pat V. Žukas analizavo ir Lietuvių literatūros draugijos įnašą į bibliografiją. 1979 metų 12 numeryje žurnale „Bibliotekų darbas“ buvo išspausdintas straipsnis, kuriame profesorius apžvelgia šios draugijos nuveiktus darbus <...> žurnale „Mitteilungen“ buvo spausdinami retrospektyviniai lietuvių spaudos sąrašai bei apžvalgos, buvo išleistas bibliotekos katalogas, žurnalo puslapiuose atsispindėjo einamoji lietuvių spaudos produkcija, buvo fiksuojama Litanika²⁰. Anot V. Žuko straipsnio, reikšmingas bibliografijai buvo 1882 m. pasirodęs „Lietuvių literatūros draugijos bibliotekos katalogas“ <...> *jame aprašyta 400 spaudos vienetų, suklasifikuotų sistemine tvarka*²¹. Analizuodamas šį katalogą V. Žukas priėjo išvados, jog draugijos katalogas buvo reikšmingas lietuvių bibliografijoje, kadangi jame ir papildymuose užfiksuota apie 350 lietuviškų spaudinių ir rankraščių. Nemaža jų dalis iki tol bibliografijos darbuose nebuvo užfiksuota²². Analizuodamas „Mitteilungen“ žurnalą profesorius gilinosi į kitą svarbią literatūros draugijos veiklą – tai lietuvių spaudos bibliografavimą. Straipsnyje apžvelgiami pastangos, darbai bei rezultatai. Kalbama apie naujų leidinių registravimą, kadangi tuo

¹³ Ten pat., p. 29

¹⁴ ŽUKAS, Vladas. Senieji Lietuvos bibliotekų katalogai. Vilnius, *Bibliotekų darbas*, 1968, nr. 11., p. 30

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat., p. 30.

¹⁹ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985., p. 214.

²⁰ ŽUKAS, Vladas. Lietuvių literatūros draugijos įnašas į bibliografiją. *Bibliotekų darbas*, nr. 12, p. 27.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat., p. 28.

laiku privalomojo egzemplioriaus nebūdavo. Tačiau straipsnyje autorius pabrėžia, jog analizuodamas „Mitteilungen“ žurnalą pastebėjo jame ir nemažai spragų. Anot V. Žuko <...> *išsamiau suregistruoti periodiniai leidiniai, taip pat vertingesnės mokslo knygos; didesnių spragų liko, surašant religinio turinio leidinius, ypač kontrafakcijas, nebuvo bibliografiškai aprašomi kai kurių metų <...> kalendoriai. Išsamiau buvo registruojami Rytų Prūsijos, su didesnėmis spragomis – Amerikos lietuvių spaudiniai*²³. Kokios tai spragos smulkiau, profesorius nepažymi, tačiau galima numanyti, jog buvo pateikiami netikslūs duomenys, netaisyklingi aprašai, nekonkretizuoti leidiniai, praleisti įvairūs laikotarpiai ir kt. Visgi, apibendrinant bibliografotyrinę medžiagą, kuri buvo pateikta straipsnyje, galima daryti išvadą, jog V. Žukas išanalizavęs lietuvių literatūros draugijos leidžiamą žurnalą „Mitteilungen“ nustatė naudą ir duomenų gausą įvairių sričių tyrinėtojams ir buvo naudojami rengiant lietuvių nacionalinę bibliografiją.

Antroje vietoje pagal teminį pasiskirstymą užima publikacijos skirtos *istorijai, kultūrai ir menui*. Šia tema priskaičiuojama 231 viena publikacija. Čia daugiausiai publikuojami darbai periodiniuose leidiniuose, tokiuose kaip „Literatūra ir menas“, „Gimtasis kraštas“, „Bibliotekų darbas“. Profesorius V. Žuko užrašyti atsiminimai, pokalbiai su įvairiais meno atstovais, pavyzdžiui: M.K. Čiurlionio atminimui užrašyti L. Kamyšnikovo ir L. Šuiskis atsiminimai žurnale „Kultūros barai“ (1975, Nr. 9). Žurnale „Литва сегодня“ 1971 metais V. Žukas publikavo straipsnį „Польские учение и Литва“, kuriame analizuoja Lenkijos universitetų mokslo atstovų tyrinėjimus skirtus Lietuvai. Profesorius išskiria lituanistikos, Lietuvos istorijos, etnografijos, bibliografijos ir spaudos istorijos sritis. Straipsnyje atsispindi, jog visuose didžiausiuose Lenkijos mokslo ir kultūros centruose (Varšuvoje, Poznanėje, Krokuvoje, Torunėje ir kt.) mokslininkai domėjosi ir tyrinėjo lietuvių literatūrą, pavyzdžiui: Poznanės universiteto prof. J. Otremskij paruošė lingvistinius komentarus A. Baranausko „Anykščių šileliui“, parašė kelis straipsnius apie Daukšą, vieną pirmųjų Lietuvos raštijos pradininkų. Lietuvių kalbos srityje tyrimus vykdė profesorius Č. Kudzinovskis. Vienas didžiausių jo darbų – tai indeksų žodynas Daukšos „Postilei“. (Viena pirmųjų lietuviškų knygų, kuri buvo išleista 1599 m.). Prie šio indekso profesorius dirbo 25 metus. Tai buvo pirmasis tokios apimties ankstyvosios lietuvių literatūros žodynas. Poznanės universitetas ruošėsi publikuoti dokumentus apie Vilniaus vyskupijos bažnyčių brangenybes XVI - XVII a., o taip pat išleisti Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto dokumentus. Torunės universiteto bibliotekos darbuotojas V. Armonas dirbo etnografijos srityje. Jis rinko medžiagą veikalui „Lietuvių tautos kultūrinis interesas 1831–1863“, jame atskleidė lietuvių etnografijos, folkloro, mitologijos ir liaudies meno tyrinėjimų problemas. Analogiškas, tačiau be chronologinių ribų buvo išleistas veikalas „Lietuvių kultūros interesas Rytų Prūsijoje“. Varšuvos universiteto geografijos instituto doc. dr. M. Kmita tyrinėjo pietų Lietuvą ir Merkio baseiną. Šiuo klausimu jis išleido keletą straipsnių lenkų

²³ ŽUKAS, Vladas. Lietuvių literatūros draugijos įnašas į bibliografiją. *Bibliotekų darbas*, nr. 12, p. 28.

geografijos veikaluose. Skirtingų sričių tyrimai ir straipsnių publikavimas rodo, jog Lenkijos universitetų mokslo darbuotojai domėjosi ir analizavo Lietuvos kultūrą, kalbą. Anot V. Žuko, Lenkijos mokslininkų darbai prisidėjo praplečiant tematiką ir problematiką tyrinėjant lituanistiką, tvirtinant ryšius tarp Lietuvos ir Lenkijos mokslo darbuotojų. Pats profesorius nemažai tyrinėjimų skyrė Lenkijos istorijai, domėjosi jos kultūra, moksliniu potencialu, publikavo straipsni bibliotekininkystės kadru ruošimo tema Lenkijos universitetuose. Iš to galima daryti išvadą, jog rinkdamas medžiagą straipsniui, V. Žukas rado istorines ir mokslines sąsajas tarp dviejų kaimyninių šalių.

Trečioje vietoje pagal publikacijų skaičių – *spaudos ir leidybos istorija*. Čia priskiriama 86 publikacijos, kurios tolimesniame tyrime yra analizuojamos smulkiau. Ši tema aprėpia tokias publikacijas kaip spaudos draudimas, knygų leidyba, asmenybės. Vienas ryškiausių straipsnių „Knygų leidyba Lietuvoje iki 1940 metų“. Jame apžvelgiama lietuvių spaudos istorinė raida ir kelias. Profesorius straipsnį parengė kartu su J. Būtėnu (*Julius Būtėnas gimė 1908 m. lietuvių rašytojas, literatūros ir spaudos tyrėjas*²⁴). Straipsnyje aprašomas lietuviškos spaudos atsiradimas, knygų plitimas lotynų kalba <...> *pirmoji žinoma Vilniuje parašyta ir 1499 m. Gdanske išspausdinta knyga buvo Vilniaus kanauninko Martyno religinio turinio knyga „Agenda“*²⁵. Taip pat straipsnyje nuosekliai, aprėpiant įvairius laikotarpius, analizuojama knygų leidybos situacija Lietuvoje, pavyzdžiui: pirmoji spausdinta lietuviška knyga buvo M. Mažvydo „Katekizmo prasti žodžiai“, kurią išleido Karaliaučiuje. Pasak šio straipsnio autorių, XVII–XVIII amžiai pasižymėjo ne tik religinių knygų spausdinimu, tačiau ir grožine literatūra <...> *1706 m. Karaliaučiuje buvo išleista pirmoji grožinės literatūros knyga lietuvių kalba – J. Šulco parengtas „Ezopo pasakėčių rinkinys“*²⁶. Straipsnyje plačiai aprašomas XIX a., kuris pasižymi pagyvėjusiu visuomeniniu ir kultūriniu gyvenimu, lietuvių kalbos iškėlimu <...> *XIX a. viduryje keliolika knygų parašė ir daugiausia Peterburge išleido S. Daukantas. Tai „Būdas senovės lietuvių“ (1845), „Dainės žemaičių“ (1846), knygelės apie bites, tabako, apynių auginimą ir kt.*²⁷. Neaplenkiama straipsnyje ir politinės prievartos tema. Čia didelis dėmesys skiriama lietuviško žodžio naikinimui ir caro valdžios draudimams <...> *caro valdžia, po 1863m. sukilimo griežtindama nacionalinio engimo politiką, 1863–1864 pašalino iš Lietuvos mokyklų lietuvių kalbą, o 1864 – 1865 uždraudė knygas ir bet kuriuos kitus lietuviškus leidinius spausdinti lietuvių – lotynų raidėmis, vartotomis lietuvių raštijoje nuo XVI a. pabaigos*²⁸. Tai yra skaudus periodas lietuviškajai kultūrai, visai raštijai ir jos vystymuisi, kadangi bet koks kultūros priverstinis engimas ir naikinimas neleidžia jai tobulėti.

²⁴ Knygotyra. Enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 77.

²⁵ BŪTĖNAS, Julius., ŽUKAS, Vladas. Knygų leidyba Lietuvoje iki 1940 metų. *Bibliotekų darbas*. Vilnius, 1967, Nr. 9., p. 26.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat.

Kiekvienas draudimas priverčia puoselėti kultūrą iš naujo ir diegti tautiškumą. Todėl straipsnyje autoriai analizuoja įvairius cenzūros apėjimo būdus <...> *draudimo metu knygų buvo išleista su kontrafakcinėmis (atgalinėmis) datomis, neteisingai nurodant leidimo vietą, cenzūros leidimą. Tuo norėta suklaidinti policiją, nes caro valdžia buvo leidusi išparduoti knygas, išleistas iki spaudos uždraudimo*²⁹. Tuo pačiu svarbu apžvelgti ir asmenybes, kurios turėjo didelę įtaką ir atliko didžiulį darbą įvairiuose moksliniuose tyrinėjimuose susijusiuose su spauda ir literatūra. Tam tikslui, profesorius V. Žukas publikavo straipsnį, skirtą L. Vladimirovui – vienam žymiausių šalies bibliotekininkų. 1962 metų „Bibliotekų darbas“ 2–jame numeryje pasirodė straipsnis „Bibliotekininkas – mokslininkas“. Čia pateikiami biografiniai duomenys, svarbiausi nuopelnai ir pasiekimai bibliotekininkystės mokslo tyrinėjimuose, pabrėžiant indėlį įvairiose sferose <...> *daug jėgų L. Vladimirovas įdėjo į respublikos bibliotekinių kadru paruošimą <...> vadovaudamas bibliotekai <...> daug dėmesio ir jėgų skyrė jos fondų komplektavimui ir saugojimui <...> UNESCO bibliotekininkystės sekcijos respublikinio komiteto pirmininkas <...> jo plunksnai priklauso apie šimtas mokslo darbų, populiarių straipsnių, recenzijų, informacijų bei publikacijų*³⁰. Svarbu pabrėžti, jog tokių asmenybių nėra daug, kurios didžiąją gyvenimo dalį skiria mokslo gerinimui, žinių skleidimui.

Ketvirtojoje pozicijoje yra *literatūros istorijos ir tautosakos* grupė. Čia priskaičiuojamos 77 publikacijos. Pavyzdžiui, išanalizavus straipsnį „Medžiaga Žemaitės biografijai“, kuris buvo išspausdintas žurnale „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“ (1966, t. 5), detalai sudaromas vaizdas, kaip ir kokią medžiagą reikia rinkti, norint nuosekliai ir išsamiai parengti biografiją. Straipsnis priskiriamas *literatūros istorijos ir tautosakos* grupei, kadangi čia analizuojama lietuvių rašytoja Žemaitė, anot V. Žuko <...> *kūrybos faktai nebuvo renkami iš Žemaitės raštų, laiškų, paskelbtų rašytojos biografijų, bibliografinio pobūdžio darbų <...> darbas nesiekia išsamiai pavaizduoti rašytojos gyvenimo ir kūrybos kelio*³¹. Analizuojant straipsnio struktūrą ir eiliškumą galima išvelgti profesoriaus struktūrizuotai atliktą šaltinių analizę. Straipsnyje medžiaga žymima datomis, kai kuriose vietose net gi dienomis. Akivaizdu, jog medžiaga rinkta buvo ne iš pačios rašytojos darbų, tačiau iš veiklos, kurią ji vykdė. Tai įvairios paskaitos, suvažiavimai, susirinkimai, posėdžių, kuriuose Žemaitė dalyvavo, ataskaitos. Daugiausiai V. Žukas rėmėsi „Lietuvos žinių“ laikraščiu, kuriame buvo nušviečiami aktualiausi klausimai, registruojama svarbiausia informacija. Kitas svarbus dalykas, kuris išvelgiamas analizuojant profesoriaus straipsnius – tai smulkių detalių akcentavimas ir išaiškinimas. Straipsnyje „Iš J. Biliūno spausdinimo istorijos“ (Bibliotekų darbas, 1980, Nr. 8) galima išvelgti kokia preciziška ir kruopšti analizė vykdoma analizuojant renkama medžiagą. Straipsnyje analizuodamas įvairių leidinių

²⁹ BŪTĖNAS, Julius., ŽUKAS, Vladas. Knygų leidyba Lietuvoje iki 1940 metų. *Bibliotekų darbas*, 1967, nr. 9, p. 27.

³⁰ ŽUKAS, Vladas. Bibliotekininkas – mokslininkas. *Bibliotekų darbas*, 1962, nr. 2, p.36.

³¹ ŽUKAS, Vladas. Medžiaga Žemaitės biografijai. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1966, t. 5, p. 177.

leidimus, autorius nepraleidžia jokios smulkmenos <...> yra 1902 m. leidinių su dviem skirtingais viršeliais: skiriasi jų teksto rinkiniai ir iš jų linijų sudaryti viršelių rėmai <...> antai vieno leidinio varianto 2 ir 3 viršelio puslapiai yra tušti, o 4-ame yra „Lietuvos“ redakcijoje gaunamų knygų sąrašas³². Kyla klausimas, kodėl reikalinga tokia smulki analizė? Kodėl V. Žukas tai pabrėžia? Atsakymo būtų galima ieškoti pasitelkus chronologinį leidinių išleidimą. Analizuojant autorių kūrinius, jų išleidimo datas, išvelgiama, jog dažnai pasitaiko „pasiklydusių“, nepasirodžiusių darbų.

Penktoji publikacijų grupė, kuriai priskiriami 65 darbai, *bibliotekų veikla ir kadru rengimas*. Šiai grupei priskiriami darbai, kuriuose analizuojama bibliotekininko profesija, Vilniaus universiteto mokymo programos, kadru rengimo problemos ir iššūkiai, analizuojami įvairūs su bibliotekininkyste susiję klausimai ir kt. 1955 metų sausio 20 „Tarybinis mokytojas“ laikraštyje buvo išspausdintas V. Žuko straipsnis „Daugiau paramos mokyklų bibliotekoms“, kuriame gilinamasi į to meto pedagoginio darbo procesus bei problemas. Jau tuo metu atkreiptas dėmesys į skaitytojo santykį su knyga, bibliotekininko požiūrį į darbą, anot profesoriaus *daugelyje mokyklinių bibliotekų visiškai neišvystytas masinis darbas su knyga, neruošiamos literatūros parodos, bibliografinės apžvalgos, retai organizuojamos skaitytojų konferencijos <...> nepakankamai dėmesio mokyklų bibliotekoms skiria liaudies švietimo skyriai*³³. Šiuo metu tokios problemos net neiškyla bibliotekose, kadangi švietimas yra skatinamas, bibliotekose diegiamos vis naujos paslaugos, naujausios technologijos, jomis stengiamasi apmokyti kuo daugiau skaitytojų, tačiau straipsnyje iškeltos problemos buvo svarus argumentas tobulėjimo ir problemų sprendimo link. Sovietinėje Lietuvoje bibliotekos (analizuojant straipsnio informaciją, ypač mokyklų bibliotekos) išgyveno ne pačius geriausius laikus, anot V. Žuko *mokytojų tobulinimosi institutas mokyklų bibliotekininkams organizavo vieno mėnesio kursus <...> kursai parodė, kad bibliotekininkai labai pasigenda bibliotekinių – bibliografinių žinių, metodinių nurodymų <...> bibliografinius leidinius mokyklų bibliotekos gauna tik atsitiktinai, savo iniciatyva ir tai ne visos*³⁴. Problemos iškėlimas yra pirmas žingsnis jos sprendimo link, todėl autorius ir analizavo situaciją. Kultūrinio gyvenimo puoselėjimas ir aukštesnio lygio kėlimas vienintelis dalykas, kuris neleido nykti lietuvių bei sovietinėje santvarkoje. Tuo pačiu buvo stengiamasi gerinti bibliotekininko įvaizdį visuomenėje, todėl V. Žukas parašė straipsnį „Jeigu myli knygą ir literatūrą“³⁵, kuriame aprašoma bibliotekininko profesija. Analizuojant bibliotekininkų rengimo klausimą, profesorius didelį dėmesį skyrė užsienio universitetuose bibliotekininkystės kadru ruošimui. Vienas reikšmingesnių straipsnių buvo publikuotas „Bibliotekų darbas“ žurnale (1970, nr. 4., p. 32 – 34) „Bibliotekininkystės kadru ruošimas ir teorinės problemos Lenkijoje“. Nors Lietuvoje bibliotekininkystės specialistų rengimas

³² ŽUKAS, Vladas. Apie k. Biliūno lietuvių kalbos žodyną. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*. Vilnius, 1967, t. 6, p. 193.

³³ ŽUKAS, Vladas. Daugiau paramos mokyklų bibliotekoms. *Tarybinis mokytojas*, 1955, saus. 20., p. 7.

³⁴ Ten pat.

³⁵ ŽUKAS, Vladas. Jeigu myli knygą ir literatūrą. *Tarybinis studentas*, 1965, bal. 1.

Vilniaus universitete turi senas tradicijas, siekiančias XIX amžiaus pradžią, visada yra svarbu semtis idėjų ir žinių iš kitų šalių. Analizuojant straipsnį išvelgiama, jog V. Žukas lygina Vilniaus ir Vroclavo universitetų mokymo programas. Kodėl tai reikalinga? Atsakymas galėtų būti – tobulinimui. Visi universitetai prioritetus mokymosi dalykams susidėlioja individualiai. Esminis faktas tai, jog išanalizavus didelį kiekį V. Žuko darbų neįžvelgiamas asmeninės nuomonės brukimas ar nepasitenkinimas, tuo tarpu šiame straipsnyje, kuriame lyginami dviejų šalių universitetai jaučiasi dviprasmybė. Tačiau lyginimo kriterijai yra natūralus dalykas. Toks analizės principas leidžia atrasti naujoves, tobulesnę mokymo programą, taip pat išvengti klaidų. Žinoma, straipsnis publikuotas 1970 metais, todėl informacija šiuo metu nėra labai vertinga, tačiau ji buvo naudinga abiem šalims siekiant geresnių mokymo rezultatų. Anot V. Žuko *Lenkijos bibliografijos ir bibliotekininkystės tyrinėtojų darbų problematika, jos teoriniai ir metodologiniai principai verti platesnio mūsų bibliotekinės visuomenės dėmesio – jie gali duoti naujų minčių ir analogijų, reikalingų tiriant mūsų respublikos bibliografijos ir bibliotekininkystės klausimus*³⁶.

Šeštoji grupė – *bibliotekų istorija ir bibliofilija*. Čia priskaičiuojama 60 darbų. Tai straipsniai apie įvairias asmenines bibliotekas, asmenybes, bibliofilus. Straipsnyje “Bibliofilija praityje ir dabar” („Pergalė“, 1975, Nr. 12) V. Žukas analizuoja knygų rinkimo svarbą ir reikalingumą. Anot profesoriaus *bibliofilija yra socialinis bei psichologinis visuomenės reiškiny, o knygų rinkimas yra ne tik intelektualinės, bet ir komercinės veiklos sfera, turinti moralinį, etinį aspektą*³⁷. Straipsnyje analizuojama ir terminų problematika. Teigiama, jog knygų mėgėjas ir bibliofilas yra sinonimai. Antai, V. Žukas teigia, jog *rinkti knygas ir dėlioti jas į lentynas dar nereikia būti tikru knygų mėgėju, bibliofilu <...> tikras bibliofilas vertina knygą pagal jos turinį, jos istorinę bei kultūrinę reikšmę ir meninę vertę, jis ne tik renka, bet ir skaito, gilinasi į turinį*³⁸. Šiuos teiginius jis pabrėžia cituodamas kitų autorių mintis, tokių kaip N. Macujevo (tarybinis bibliofilas ir bibliografas), K. Flamarijono (prancūzų astronomas, mokslo populiarinimo knygų autorius). Šiame straipsnyje V. Žukas aiškiai išskiria renkamų knygų tipus, kurios domina bibliofilus <...> *visais laikais buvo knygos mėgėju, renkančių kurio nors laikotarpio arba atskirų leidyklų spaudinius. Kolekcionieriai labai brangina inkunabulus <...> yra bibliofilų, kurie renka pasaulinės literatūros klasikų arba nacionalinės literatūros rašytojų pirmuosius ir rašytojui gyvenant išleistus paskutinius kūrinių leidinius <...> numeruoti, geresniame popieriuje išspausdinti leidiniai <...> retos knygos <...> knygos, renkamos dėl meninių ypatybių <...> yra renkančių vienos ar kitos spaustuvės leidinius dėl jų tipografinio meno ypatybių <...> daugelis bibliofilų renka knygas su įrašais <...> autoriaus ranka, sakysim, pataisymai ir papildymai spausdintame tekste <...> su jų savininkų knygų ženklais*

³⁶ ŽUKAS, Vladas. Bibliotekininkystės kadru ruošimas ir teorinės problemos Lenkijoje. *Bibliotekų darbas*, 1970, Nr. 4, p. 32.

³⁷ ŽUKAS, Vladas. Bibliofilija praityje ir dabar. *Pergalė*, 1975, nr. 12, p. 124.

³⁸ Ten pat, p. 125.

– *ekslibrisais bei šampais*³⁹. Toks detalus skirstymas leidžia klasifikuoti bibliofilus į grupes. Straipsnyje „Lituanistiniai rankraščiai Lenkijos bibliotekose“ V. Žukas analizuoja dokumentus, kuriuose minima Lietuvos istorija, kalba, asmenybės. Profesorius ištyrinėjo Jogailos bibliotekos Krokuvoje, Torunės M. Koperniko universiteto, Čartoriskių, Poznanės universiteto, Kurniko, Varšuvos Nacionalinės bibliotekos archyvus, kuriuose rado nemažai dokumentų apie Lietuvą. Minimi vertingi rankraščiai, tokie kaip <...> *Boleslovo Gedgaudo ranka nurašyta knyga „Swetuju Ziwas“* <...> *rankraštis įdomus kaip XIX a. vidurio lietuviška rankraštinė knyga* <...> *Čatoriskių bibliotekoje yra svarbus 1831 m. sukilimo dalyvių – emigrantų veiklos Paryžiuje dokumentas – Lietuvos draugijos posėdžių protokolų nuorašai*⁴⁰. Rastų rankraščių ir jų tyrinėjimų Lenkijos bibliotekose anot V. Žuko <...> *ateityje bus atskleista dar daug <...>. Vaisingesniam darbui reikalingas jau šiuo metu žinomų lietuviškų ir su Lietuva susijusių rankraščių bei kitų dokumentų, laikomų Lenkijos bibliotekose, suvestinis katalogas*⁴¹. Duomenų, ar toks suvestinis katalogas buvo sudarytas, kol kas nėra, kadangi straipsnis rašytas 1971 metais ir siekiai bei ateities darbai tuo metu buvo tik planuojami.

V. Žukas analizuodamas bibliotekų veiklą tyrė ne tik universitetų, šalių bibliotekas, tačiau ir asmenines. 1977 metais „Bibliotekų darbo“ žurnale pasirodė straipsnis „Antano Vienuolio biblioteka“, anot profesoriaus *įdomi literatūros mokslui ir kultūros istorijai yra iki šiol mažai tyrinėta A. Vienuolio biblioteka*⁴². Autorius straipsnyje apžvelgia ne tik biografinius faktus, tačiau ir bibliotekos fondus, vertingas knygas. Tai rodo, jog buvo atlikti gilūs tyrinėjimai, analizuojant ir aprašant surinktą informaciją. Straipsnis leidžia pažinti fondų įvairovę, antai V. Žukas teigė, jog *A. Vienuolis buvo plačių interesų rašytojas, ir jo biblioteka yra universalus profilio. Be dominuojančios grožinės bei humanitarinių mokslų literatūros, bibliotekoje yra <...> ekonomikos knygų <...> Lietuvoje išleistų filosofijos, pedagogikos knygų*⁴³. Surinkti duomenų visai šiai informacijai nebuvo lengva, anot V. Žuko <...> *rašytojas stengėsi kiek galima išsamiau komplektuoti jį dominančią literatūrą, tačiau gyvendamas Anykščiuose ir neturėdamas nuolatinio kontakto su didesniais knygynais, negalėjo sistemingai savo biblioteką pildyti naujais leidiniais. Dėl to neišvengta spragų, nepilni kai kurių daugiatomių leidinių komplektai*⁴⁴. Visgi, susisteminti ir pateikti duomenys profesoriui pavyko, tačiau jo teigimu *A. Vienuolio biblioteka verta nuodugnaus tyrinėjimo. Ji atskleistų ne vieną nežinomą rašytojo biografijos faktą, papasakotų apie jo pažiūras, atskirų kūrinių ištakas, apie draugus ir gerbėjus*⁴⁵.

³⁹ ŽUKAS, Vladas. Bibliofilija praeityje ir dabar. *Pergalė*, 1975, nr. 12, p. 126.

⁴⁰ ŽUKAS, Vladas. Lituanistiniai rankraščiai Lenkijos bibliotekose. *Bibliotekų darbas*, 1971, nr. 6, p. 32.

⁴¹ Ten pat, p. 33.

⁴² ŽUKAS, Vladas. Antano Vienuolio biblioteka. *Bibliotekų darbas*, 1977, nr. 10, p. 31.

⁴³ Ten pat, p. 32.

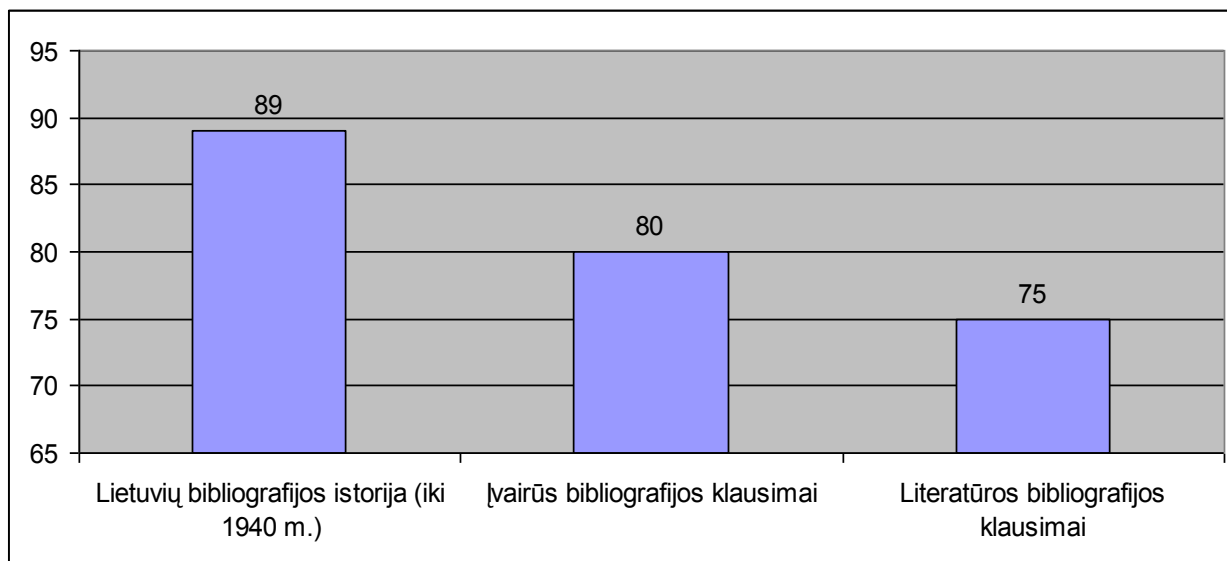
⁴⁴ Ten pat, p. 33.

⁴⁵ Ten pat.

Bibliografijos darbų publikacijų priskaičiuojama 57. Šiame skyriuje didžiąją dalį užima įvairios rekomendacinės literatūros rodyklės bei bibliografiniai žodynai, pavyzdžiui: Adomo Mickevičiaus, Juliaus Janonio kūrybos apžvalgos rekomendacinės rodyklės, Antano Strazdo, Zigmo Gėlės bibliografija ir daugelis kitų.

Apibendrinant galima teigti, jog profesorius V. Žukas domėjosi ir analizavo įvairias sritis. Nemažai skirta publikacijų tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių problemoms. Tačiau surinkti statistiniai duomenys rodo, jog didžiąją dalį profesoriaus darbų sudarė bibliografotyra (čia turima omenyje mokslines publikacijas apie bibliografijos mokslą, bibliografijos istoriją). Šia tema publikuota daugiausiai darbų. Svarbu išsiaiškinti, kodėl bibliografotyros publikacijų skaičius yra pats didžiausias. Ši tema skirstoma į tris dalis: lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 metų), literatūros bibliografijos klausimai ir įvairūs bibliografijos klausimai. Publikacijų skaičius pateikiamas diagramoje. (žr. 2 pav.).

2 paveikslas. Bibliografotyra

Profesorius V. Žukas Vilniaus universitete buvo pagrindinis bibliografijos dėstytojas ir mokslininkas tyrinėtojas, todėl didžiausią dalį mokslinių darbų užima publikacijos skirtos bibliografotyrai. Jis pirmasis pradėjo skaityti bendrosios bibliografijos paskaitas, parengė bibliografijos istorijos ir lietuvių bibliografijos istorijos, grožinės literatūros bibliografijos kursus. V. Žukas buvo pirmasis Bibliotekininkystės katedros dėstytojas, apgynęs filologijos mokslų kandidato disertaciją iš bibliografijos srities – „Silvestras Baltramaitis ir jo bibliografiniai darbai“ (1960 m.), ir pirmasis, gavęs mokslo laipsnį 1974 m. už disertaciją „Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.)“. Disertacija buvo apginta Vilniaus universitete 1972 metais. Tai plataus užmojo

darbas, reikalavęs kruopštaus medžiagos rinkimo Lietuvos ir užsienio archyvuose ir bibliotekose. Profesoriumi tai vienas iš svarbiausių ir daug jėgų pareikalavęs darbas. Lietuvių bibliografijos istorijos I dalį (iki 1940 metų) jis išskiria kaip reikšmingą ir itin sudėtingą darbą.

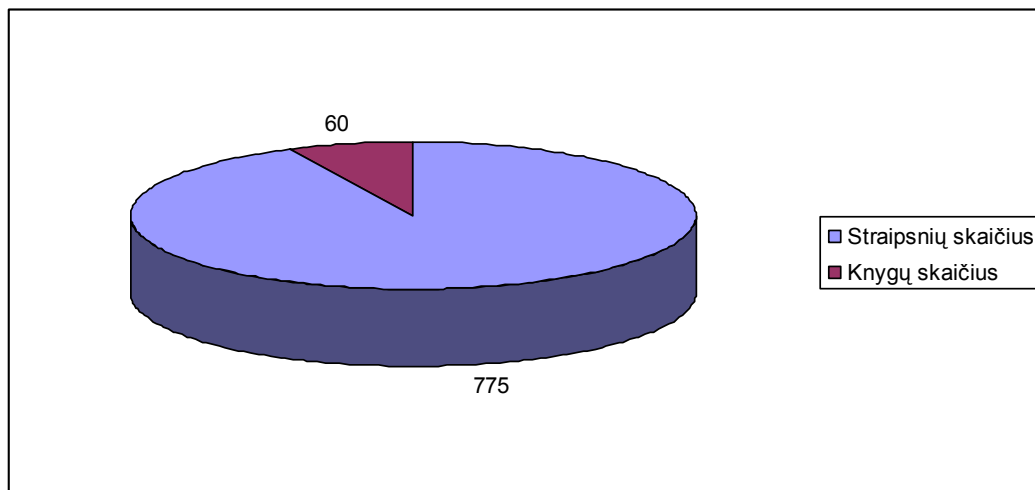
V. Žukas daug dirbo skyrė rašydamas *apie Lietuvių bibliografijos istoriją iki 1940 metų*. Jo publikacijose analizuojami Lietuvos bibliografijos istorijos klausimai (89 publikacijos): įvairūs bibliografiniai darbai, asmenybės, draugijos, katalogai, rankraščiai, archyviniai dokumentai, pavyzdžiui: straipsnyje „Lietuvių rekomendacinė bibliografija 1917 – 1940 m“, kuris buvo išspausdintas žurnale „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“ (1969, Nr. 7) profesorius gilinasi į rekomendacinės bibliografijos raidos tendencijas 1917–1940 m. laikotarpiu. Straipsnyje autorius analizuoja politinės santvarkos įtaką spaudai. Draudimai ir politiniai persekiojimai tapo vienu iš pagrindiniu objektu. Analizuojami leidiniai buvo leidžiami komunistiniame pogrindyje. Sunku suprasti, kodėl cenzūra buvo nukreipta į bibliografinius leidinius. Juose nebuvo skleidžiama jokia propagandinė informacija, tačiau anot V. Žuko *komunistinės spaudos bibliografijos pagrindinis uždavinys – komunistų partijos narių, komjaunimo ir darbo žmonių idėjinis ir politinis švietimas*⁴⁶. Profesoriumi buvo aktualu išsiaiškinti, kokie leidiniai buvo registruojami bibliografijose. Antai autorius teigia, jog *komunistinės spaudos rekomendacinę bibliografiją sudarė daugiausia smulkūs <...> literatūros sąrašai, bibliografinės apžvalgos <...> iš tikrųjų tai buvo surinkti tam tikros tematikos ir ideologinės krypties leidiniai*⁴⁷. Idėjos buvo persekiojamos, leidiniai tikrinami, jų leidyba griežtai kontroliuojama. Pagrindinė profesoriaus sritis, kuriai didžiąją dalį skyrė V. Žukas, buvo bibliografotyra. Straipsniai daugiausiai publikuoti enciklopedijose, žodynuose, periodiniuose leidiniuose.

Žemiau esančiame paveikslėlyje pateikiami statistiniai duomenys, kuriuose atsispindi profesoriaus V. Žuko išleistų straipsnių ir knygų skaičius (žr. 3 pav).

⁴⁶ ŽUKAS, Vladas. Lietuvių rekomendacinė bibliografija. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, Vilnius, 1969, t. 7 p. 101.

⁴⁷ Ten pat, p. 103.

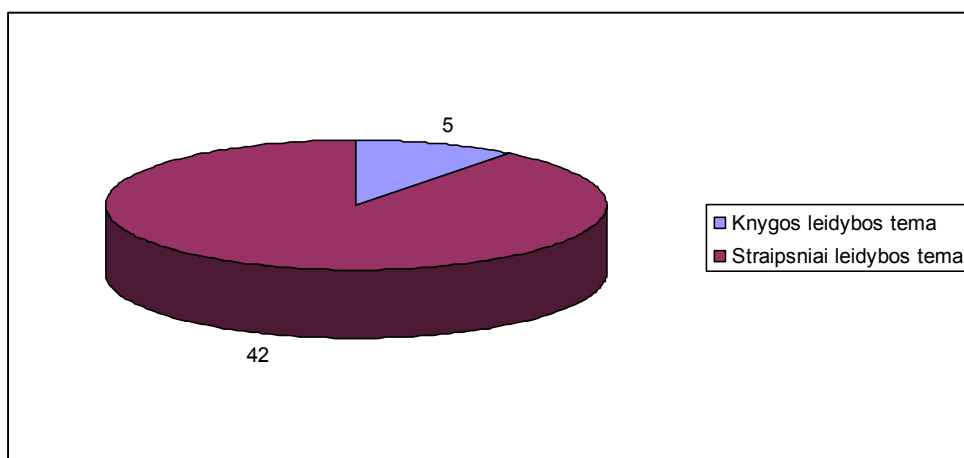
3 paveikslas. V. Žuko publikuotų straipsnių ir knygų skaičius pavadinimais

Kaip jau minėta, priskaičiuojama 835 Vlado Žuko publikacijos. 3 paveiksle leidiniai suskirstyti į straipsnius, publikuotus periodiniuose leidiniuose bei įvairiose enciklopedijose ir knygas. Iš viso buvo publikuota 775 straipsniai ir 60 knygų. Toks straipsnių ir knygų skaičius rodo, jog profesorius aktyviai vykdė mokslinę veiklą, rodo jo kūrybingumą.

Šiame magistro darbe norima išanalizuoti profesoriaus Vlado Žuko indėlį į Lietuvos leidybos raidos istoriją, todėl žemiau pateikiamoje skritulinėje diagramoje atsispindi straipsnių bei knygų skaičius leidybos tematika. (žr. 4 pav). Pirmojoje diagramoje spaudos istorijos tematikoje priskiriama 86 publikacijos, kurios publikuotos straipsniuose ir knygose, tačiau tik 47 nagrinėja Lietuvos leidybą ir jos istorinę raidą.

4 paveikslas. Vlado Žuko straipsniai ir knygos leidybos tema

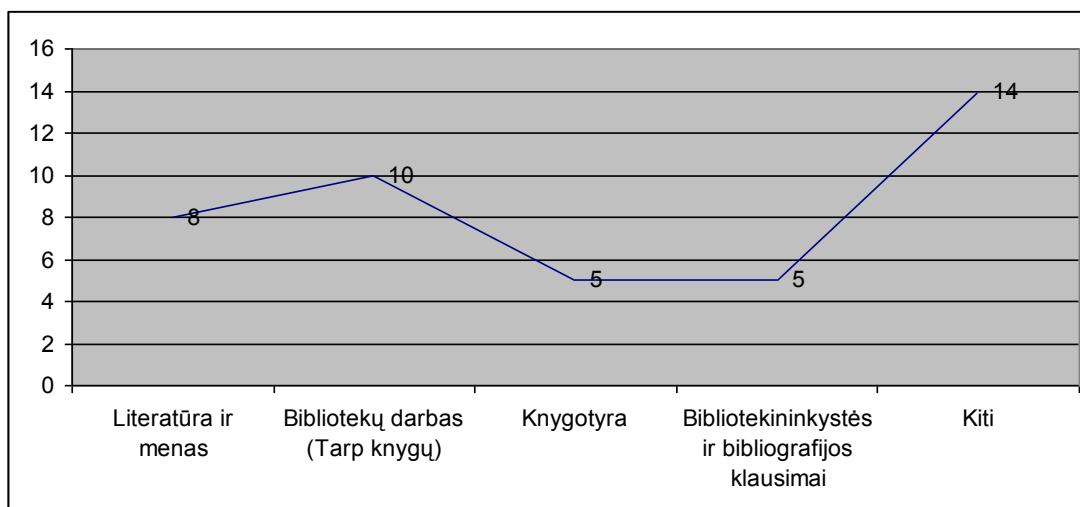
Skritulinėje diagramoje matoma, jog Lietuvos leidybos klausimais profesorius Vladas Žukas išleido 5 knygas ir 42 straipsnius. Didžioji dalis straipsnių publikuoti tokiuose žurnaluose kaip

„Bibliotekų darbas“, „Literatūra ir menas“, „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, „Knygotyra“ ir kt. Pavyzdžiui, „Knygotyros“ 18 tome publikuotas straipsnis apie „Dirvos“ bendrovę. Profesorius apžvelgė esminius leidyklos kūrimosi etapus, taip pat išanalizavęs „Bibliografijos žinias“, pateikė bendrovės išleistų knygų skaičių, kuriuose atsispindėjo bendrovės kapitalo, bendra ekonominė būklė. Smulki leidinių tematikos analizė rodo, kokiais prioritetais leidykla vadovavosi leisdama leidinius, kokie buvo pirkėjų poreikiai, kokiomis knygomis rinkosi prekiauti knygynai. Profesoriumi sudėtingiau buvo nustatyti „Dirvos“ leidinių tiražus, kadangi tokio pobūdžio informacija nebuvo fiksuojama iš viso arba nerodoma. Straipsnyje pateikta Vlado Žuko tyrinėjimų medžiaga leidžia susipažinti su analizuojamo laikotarpio knygų leidybos ypatumais, išvelgti problemas, su kuriomis susidūrė leidėjai, knygų prekybininkai.

Aukščiau pateiktose dvejuose paveiksluose galima išvelgti, kokį skaičių straipsnių bei knygų išleido V. Žukas. Visos produkcijos kontekste darbai leidybos tematika užima apytiksliai 6% (47 darbai), tačiau yra vertinamas ne kiekybinis darbų skaičius, o jų kokybė. Kaip jau anksčiau minėta, darbų apie Lietuvos spaudos istoriją ir leidybą nėra daug, jie pavieniai, lakoniški ir bendriniai. Tuo tarpu V. Žukas analizavo laikotarpius, išdėstė esminius bruožus, skirtumus, analizavo įvairias leidyklas. Smulkiai išanalizavo jų periodizaciją, tiražus, knygų tematiką. Šiam darbui reikėjo atlikti didžiulius tyrimus, rinkti medžiagą ne tik iš archyvų, tačiau remtis ir atsiminimais, pasakojimais bei kitais papildomais šaltiniais. V. Žukas atskleidė ir publikavo tokius faktus, kurie nebuvo anksčiau minėti jokių kitų autorių, kadangi surinkta medžiaga buvo autentiška ir niekur nepublikuota.

Apačioje pateiktoje diagramoje atsispindi straipsnių skaičius leidybos tematika skirtinguose periodiniuose leidiniuose. (žr. 5 pav.).

5 paveikslas. Straipsniai leidybos ir spaudos istorijos tematika periodiniuose leidiniuose

Iš pateiktų duomenų matoma, jog daugiausiai leidybos klausimais profesorius V. Žukas publikavo „Bibliotekų darbas“ periodiniame žurnale. Tai profesinis bibliotekininkų žurnalas lietuvių kalba, leidžiamas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, einantis nuo 1949 m. (1991 m. pervadintas „Tarp knygų“). Žurnale spausdinami straipsniai bibliotekininkystės, bibliografijos, knygotyros, informatikos, Lietuvos bibliotekų istorijos temomis. Taip pat pateikiama informacijos apie užsienio bibliotekas, tarptautines bibliotekininkų organizacijas, straipsnių apie rašytojus bei kultūros veikėjus, spausdinamos jų bibliografijos. „Tarp knygų“ informuoja apie įvairius Lietuvos bibliotekų renginius, publikuojami straipsniai, kuriuose analizuojama lietuviškos spaudos problematika. Straipsnyje „Lietuviškosios knygos klausimas 1895 m. Peterburge“, kuris buvo išspausdintas žurnale „Bibliotekų darbas“ (1968, Nr. 8, p. 34–36) Vladas Žukas analizuoja lietuvių liaudies kovas dėl spaudos teisių, nelegalių knygų ir laikraščių platinimą. Straipsnyje nušviečiami veikėjai, kurie turėjo didžiausią įtaką šiai kovai. Profesorius rašo, jog *spaudos draudimo ir jos persekiojimo klausimą Maironis ir S. Baltramaitis kėlė ir nagrinėjo ne iš principinių kovos nacionalinių lietuvių tautos teisių pozicijų, bet iš caro valdžios ir Rusijos valstybių interesų*⁴⁸. Problematikos analizavimas leidžia suvokti, koks sunkus ir sudėtingas buvo spaudos kelias, o profesorius šiuos faktus sustiprino. Darbas parašytas remiantis straipsniais rusų kalba, tai rodo, jog informacijos lietuviškuose šaltiniuose nebuvo, V. Žukas analizavo medžiagą, kurioje atsispindėjo problemos aktualumas ir kuri galėjo suteikti naudingos informacijos.

„Literatūra ir menas“ – Lietuvos rašytojų sąjungos savaitraštis. Jame publikuoti 8 profesoriaus V. Žuko straipsniai apie Lietuvos leidybą ir leidybos istoriją. Vienas iš jų – „Knyga – mano gyvenimas“ (Literatūra ir menas, 1980, birž. 20., p. 14), kuriame kalbama apie M. Piaseckaitę – Šlapeliene, garsią knygininę, kartu su vyru J. Šlapeliu įsteigusią pirmąją knygyną Vilniuje, kuris ne tik platino, tačiau ir leido knygas. Straipsnio pavadinimas verčia susimąstyti, o kokią dalį kiekvieno iš mūsų gyvenime užima knyga? Šiuo metu yra bijoma, jog knygas išstumia kita veikla, tokia kaip per greitas gyvenimo ritmas, naujosios technologijos, kultūrinio gyvenimo sumenkinimas ir tuo pačiu materialių daiktų išaukštinamas. Kituose periodiniuose leidiniuose išspausdinta vos po keletą straipsnių.

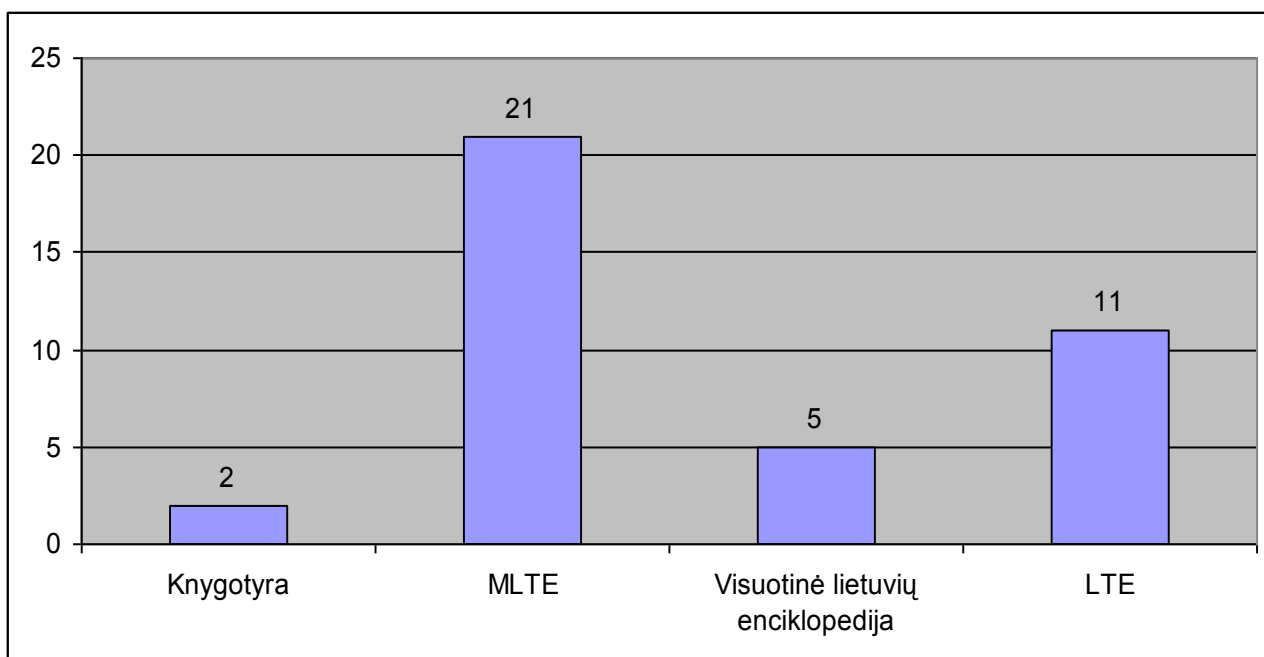
Tokia periodinių leidinių išsidėstymo tvarka rodo, jog svarbiausias periodinis leidinys, kuriame gvildenamos leidybos problemos ir įvairios ištakos buvo „Bibliotekų darbas“ (dabar „Tarp knygų“). Šis leidinys vienas pagrindinių, kuriame buvo publikuojami straipsniai susiję su leidyba, leidybos istorija, bibliotekų aktualijomis ir panašaus pobūdžio informacija.

Svarbu paanalizuoti publikuotus V. Žuko straipsnius enciklopedijose bei žodynuose. Enciklopedijos buvo pagrindinis paieškos šaltinis, kuriame informacija sistemingai ir glaustai sudėliota įvairiosiomis temomis. XX a. antrojoje pusėje Lietuvoje nebuvo nei interneto, nei

⁴⁸ ŽUKAS, Vladas. Lietuviškosios knygos klausimas 1895 m. Peterburge. *Bibliotekų darbas*, 1968, nr. 8, p. 34.

elektroninių paieškos sistemų. Šiuo metu nevertinamas informacijos ieškos greitis ir paprastumas, kadangi dienos be pasaulyje išgalėjusio ir viską užvaldžiusio interneto neįsivaizduoja didžioji dalis žmonių, tuo tarpu enciklopedijos buvo prieinamos ne kiekvienam, paprastas pilietis turėdavo pasistengti, kad gautų tokį leidinį. Tuo pačiu ir kaina ne kiekvienam buvo įkandama. Autoriai, rašę enciklopedijose, buvo vertinami ir gerbiami. Išanalizavus bibliografines rodykles buvo pasirinktos trys enciklopedijos ir vienas žodynas, kuriuose publikuoti V. Žuko darbai. Tai „Knygotyros“ žodynas, bei enciklopedijos „Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija“ (toliau MLTE), „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ ir „Lietuviškoji Tarybinė enciklopedija“ (toliau LTE). (žr. 6 pav.). Žemiau pateiktoje diagramoje nurodomas straipsnių leidybos klausimais skaičius įvairiose enciklopedijose bei žodynuose.

6 paveikslas. Straipsniai leidybos tematika enciklopedijose ir žodynuose

Iš duomenų, pateiktų diagramoje matoma, jog daugiausiai straipsnių buvo publikuota MLTE. Tai buvo vienas iš pagrindinių mokslinis – informacinis leidinys lietuvių kalba. MLTE profesorius Vladas Žukas publikavo 21 straipsnį apie Lietuvos leidyklas ir leidybos raidos istoriją. Surinkta informacija apie „Šviesos“ knygų leidyklą, veikusią 1934–1940 m. Kaune, Zavadskio knygų leidyklą, veikusią 1805 – 1939 m. Vilniuje, „Varpo“ leidyklą ir kt.

Svarbu paminėti, jog profesorius V. Žukas šiuose straipsniuose rašė apie pirmąsias Lietuvoje išleistas knygas, leidyklas. Apžvelgti visą istorinį kelią nuo pirmosios knygos iki 1940 metų nebuvo labai paprasta. Didžiausi trukdžiai buvo tai, jog nuolatos buvo kontroliuojama žodžio laisvė, ne

visais duomenimis buvo galima remtis, archyvuose nebuvo leidžiama naudotis visa reikiama informacija. Taigi norint atskleisti esminius faktus buvo svarbu parinkti tam tikrą rašymo stiliškumą, jog neprieštarautų ideologijai ir tvarkai. Išanalizavus V. Žuko straipsnius, paskelbtus MLTE, galima daryti išvadas, jog profesoriui labiausiai rūpėjo atskleisti, kokie leidiniai buvo spausdinami, leidinių tematika, kokiose leidyklose buvo spausdinama. Susisteminta informacija padėjo suprasti, jog leidyba Lietuvoje vystėsi lėtai ir knygos dažniausiai būdavo spausdinamos už Lietuvos ribų. Pavyzdžiui MLTE (II tome) publikuotame straipsnyje „Knygų leidyba“ minima ir knyga, kurios buvo leidžiamos Lietuvoje, tačiau ne lietuvių kalba, pavyzdžiui: XVI a. pradžioje Vilniuje įsikūręs baltarusių raštijos pradininkas P. Skorina 1522 m. išleido pirmąją knygą „Mažoji kelionių knygelė“ rusėnų kalba (kanceliarinė slavų) ir buvo skirta pirkliais bei amatininkams⁴⁹. V. Žuko straipsnį „Knygų leidyba“, išspausdintą MLTE II – ajame tome, galima suskirstyti į kelias dalis. Šiose dalyse aptariami ir analizuojami atskiri objektai. Pirmasis objektas būtų pagrindiniai esminiai faktai apie pirmąsias išleistas knygas, apie kultūrinio gyvenimo puoselėjimą ir lietuviško žodžio populiarinimą. Antrasis objektas – cenzūra ir bandymai ją apeiti knygų leidyboje. Ir trečiasis objektas – esminė informacija apie knygų leidyklas. Čia profesorius V. Žukas aprašo J. Jablonskio iniciatyva įkurtą bendrovę knygoms leisti „Aušrą“, P. Višinskio įsteigtą „Šviesą“, J. Zavadskio, M. Kuktos spaustuves. Taip pat minimas ir M. ir J. Šlapelių knygynas, kuris atliko didelį vaidmenį Lietuvos leidybos srityje, todėl profesorius Vladas Žukas nemažai savo tyrinėjimų skyrė būtent šiam knygynui.

XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose pasipriešinimas sovietinei valdžiai Lietuvoje ypač suaktyvėjo. Vis garsiau buvo kalbama apie Lietuvos nepriklausomybę, jos laisvę ir atsiskyrimą nuo Sovietų Sąjungos. Istoriniai įvykiai turėjo įtakos ir mokslo pasauliui. 1971 metais pradėtas leisti MLTE III – iasis tomas. MLTE parašyti profesoriaus V. Žuko straipsniai yra lakoniški, juose daugiausia paminėti leidyklų įkūrėjai, koks knygų kiekis buvo išleistas ir tik maža dalis informacijos apie knygų tematiką bei leidyklų veiklos nutraukimą. Žinoma, enciklopedijose visada yra renkama pati svarbiausia ir esminė informacija, tačiau toks mažas informacijos kiekis atskleidžia tik nedidelę dalį visos informacijos. Taip pat dalies nebuvo galima publikuoti dėl tuometinės politinės santvarkos, kadangi sovietinė valdžia diktavo ideologinę cenzūrą, visi išleisti straipsniai bei publikacijos būdavo peržiūrimi ir sprendžiamas klausimas ar straipsnis bus spausdinamas ar ne.

⁴⁹ *Pranciškaus Skorinos „Mažoji kelionių knygelė“ (1522)* [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. gegužės 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mdl.lt/thesaurus/kaupiamos-kolekcijos/ldk-senieji-spaudiniai/pranciskaus-skorinos-mazoji-kelioniu-knygele-1522/>>.

Galima teigti, jog enciklopedijose publikuojama informacija buvo ribojama sovietinės valdžios, todėl juose informacija buvo pateikiama lakoniška ir bendrinė. Žodžio laisvės ribojimas neleido išsamiai atskleisti esamos situacijos ir publikuoti visų faktų, kurie buvo susiję su leidybą ir leidyklomis, tačiau nepaisant to, V. Žuko indėlis publikuojant straipsnius buvo didelis. Jis susistemino visus istorinius faktus, juos lakoniškai išdėstė straipsniuose ir tai buvo vienas pagrindinių šaltinių, kuris teikė informacijos apie Lietuvos leidybą ir jos istorinę raidą. Svarbu paminėti, jog profesorius V. Žukas šiuose straipsniuose rašė apie pirmąsias Lietuvoje išleistas knygas ir ne tik.

Apibendrinus surinktus statistinius duomenis apie V. Žuko mokslinę produkciją, galima teigti, jog didžiausią dalį laiko ir jėgų profesorius skyrė bibliografotyrai. Tai buvo pagrindinė tyrimų sritis, kuriai priskiriami 224 darbai. Antroje vietoje, pagal publikacijų skaičių priskiriami darbai istorijai, kultūrai ir menui (231). V. Žukas buvo didelis meno gerbėjas, todėl nemaža dalis jo darbų buvo skirti būtent menui. Net gi paskutinis profesoriaus darbas buvo 2009 metais išleistas meno albumas, kuriame sudėtos meno kūrinių sukauptos per ilgą laiką reprodukcijos, Lietuvos spaudos istorijos ir leidybos tema straipsnių bei knygų skaičius nėra itin didelis, tačiau vertinama ne kiekybė, o darbų kokybė. Profesorius išsamiai atskleidžia periodizacijos, leidyklų kūrimosi etapus, remdamasis archyvine medžiaga bei kitais šaltiniais. Svarbu paminėti, jog V. Žukas autentišką medžiagą rinko savarankiškai, stengėsi surinkti kuo naujesnės ir reikšmingesnės informacijos, kuri būtų naudinga rašant darbus. Profesorius analizavo daug sričių, publikavo darbus, kurie iki šiol yra reikšmingi ir suteikia naudingos informacijos. Darbai nėra skirti vienam konkrečiam laikotarpiui, o analizuojami įvairūs istoriniai, probleminiai klausimai, kadru rengimo ypatumai, nepamirštant gilintis į užsienio šalių praktiką bei ieškant naudingos informacijos, kurią būtų galima pritaikyti Lietuvai.

2.2. Mokslinių darbų citavimo indeksas

Kiekvienas mokslininkas vykdydamas mokslinę veiklą nori būti matomas ir įvertintas. Tam tikslui buvo sukurta programa Publish or Perish. Tai citavimo analizės kompiuterinė programa, kuri buvo sukurta padėti akademikams pristatyti savo mokslinį lygį mokslininkų visuomenėje. 1997 metais šią programą sukūrė Australijos Tarptautinio valdymo universiteto profesorė Anne-Wil Harzing⁵⁰. Šios programos esminis principas yra tas, jog ji naudojasi tinklalapiu Google Scholar (www.google.com) straipsnių paieškos sistema. Šiuo metu Lietuvoje pateikiami tik Lietuvos žurnalų (ne autorių) citavimo ir kiti rodikliai iš oficialių šaltinių tik fizinių, biomedicinos ir technologijos (FTB) mokslų sričių. Nė viena Lietuvos institucija vis dar neturi prieigos prie Social

⁵⁰ Anne-Wil Harzing. [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.harzing.com/>>.

Science Index Expanded duomenų bazės, kurioje teikiami socialinių ir humanitarinių mokslų sričių žurnalų citavimo rodikliai⁵¹. Esminis programos tikslas – nustatyti mokslininko cituojamų darbų indeksą. Tuo tarpu yra skiriami du indekso tipai.

H–indeksas:

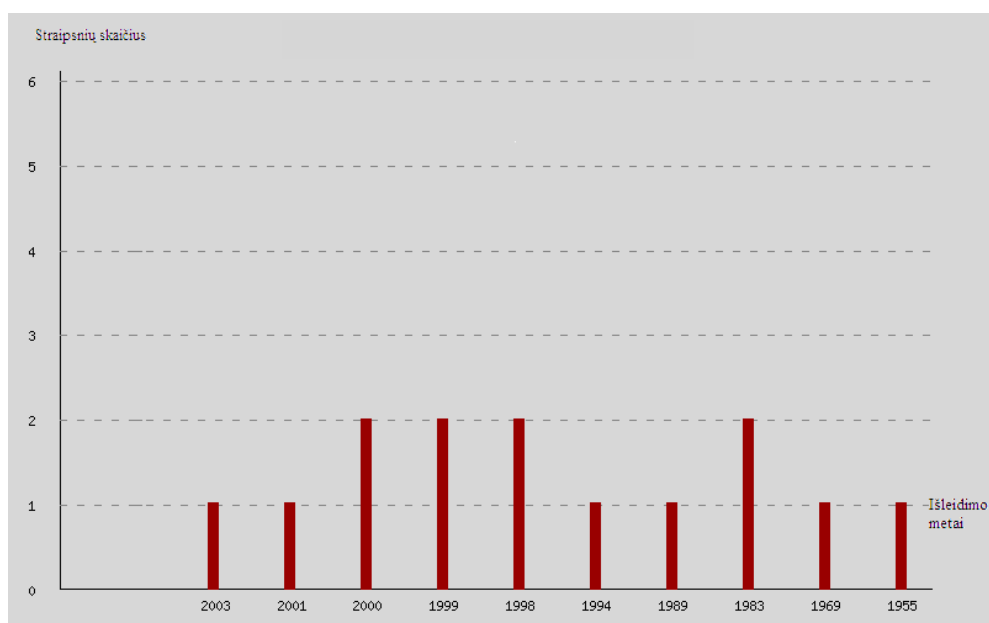
- Indeksas, kuris parodo mokslininko produktyvumą ir mokslininko įtaką.
- Indeksas, paremtas mokslininko daugiausiai cituotais darbais ir citavimų skaičiumi kitų mokslininkų publikacijose.
- Indeksas gali būti taikomas ir mokslininkų grupėms, pvz. universiteto ar šalies.

G–indeksas:

- Juo siekiama gerinti h–indeksą suteikiant daugiau svorio dažnai cituojamiems straipsniams.

Šiame darbe Publish or Perish programos pagalba buvo bandoma išsiaiškinti profesoriaus V. Žuko mokslinį indėlį (žr. 7 pav.). Žemiau pateiktoje diagramoje galima išvelgti, koks straipsnių skaičius buvo cituojamas kituose straipsniuose pasauliniu mastu.

7 paveikslas. V. Žuko cituotų straipsnių skaičius per metus

Pagal pateiktus diagramos duomenis galima matyti, jog iš viso buvo cituotos 6 profesoriaus V. Žuko publikacijos. Lyginant su kitais autoriais (nebūtinai Lietuvos) skaičius tikrai nėra didelis. Tokia išvada buvo padaryta eksperimentuojant su Publish or Perish programa. Eksperimento metu

⁵¹ Lietuvos mokslo periodikos asociacija. [interaktyvus], [žiūrėta 2010m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.moksloperiodika.lt/lt/veikla/19-2009-met-lietuvos-mokslo-urnal-citavimo-indeksai-ir-kiti-rodikliai.html>>.

buvo tikrinami įvairūs mokslininkai, nebūtinai socialinės srities atstovai, tačiau svarbu atsižvelgti, jog tokios mažos šalies atstovai visgi yra matomi mokslinėje visuomenėje. Taigi, diagramoje matoma, jog 2000, 1999, 1998 ir 1983 metais publikuoti straipsniai cituoti po du kartus, o 2003, 2001, 1994, 1989, 1969 ir 1955 metais cituoti po vieną kartą.

Cituoti profesoriaus V. Žuko straipsniai, pagal išleidimo datas:

1955 – Adomas Mickevičius: rekomenduojamosios literatūros rodyklė.

1969 – Antanas Strazdas: bibliografija.

1983 – Lietuvių bibliografijos istorija.

1989 – Lietuvių knygotyros bruožai.

1994 – Dirvos bendrovė knygoms leisti 1918–1940.

1998 – Sakalo bendrovė raštams leisti ir platinti: 1924–1940 ir 1943–1944.

1999 – Prisiminimų puslapiai: studijų metai.

2000 – Literatūros pabarėse; Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje.

2001 – Gyvenimas gimtajai kalbai: Juozas Pikčilingis.

2003 – Margi gyvenimo puslapiai: Salomėja ir Jonas Aleksos.

Profesoriaus V. Žuko leidybos tematika publikacijų citavimas rodo, jog darbai pasitarnavo ir kitiems mokslininkams ir buvo cituoti ne vieną kartą.

Žemiau pateiktoje diagramoje atsispindi citatų skaičius straipsniuose. (žr. 8 pav.).

8 paveikslas. V. Žuko darbų citatų skaičius straipsniuose

Šioje diagramoje pateikiami duomenys, kuriuose atsispindi citatų skaičius tam tikruose straipsniuose. Pirmuoju numeriu pažymėtas straipsnis „Gyvenimas gimtajai kalbai: Juozas Pikčilingis“, kuris kitų autorių buvo cituotas du kartus. Antruoju numeriu žymimas straipsnis „Lietuvių bibliografijos istorija“, kuris taip pat buvo cituotas du kartus. Publikacijos cituotos po viena kartą: „Sakalo“ bendrovė raštams leisti ir platinti: 1924–1940 ir 1943–1944; Literatūros pabarėse; Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje; „Dirvos“ bendrovė knygoms leisti 1918–1940. Diagramoje pateikti duomenys rodo, jog profesoriaus V. Žuko publikacijos yra cituojamos nedaug, tačiau svarbu pažymėti, jog straipsniai leidybos tematika yra reitinguoti. Tuo tarpu kitų Lietuvos mokslininkų, kurie rašė apie Lietuvos leidybos istoriją, publikacijos neturi reitingo.

Profesoriaus V. Žuko publikacijų, kurios turi indeksus, šiuo metu yra 20 (žr. 1 priedą). Jeigu peržvelgtume „Knygotyros“ tomus, matytume, kad Vladas Žukas cituotas daug kartų daugiau. Duomenys, kurie pateikti priede, parodo tik „Knygotyros“ elektroninės versijos citavimo indeksus. Vadinasi, netikslumai galimi ir informacija nėra vienareikšmė. Šiais duomenimis negalima remtis, jeigu norima išanalizuoti Vlado Žuko indėlį į mokslinį lygį, tačiau bendriniai duomenys įrodo, jog autorius yra cituojamas, jo darbai naudojami kitų mokslininkų, tai parodo, jog straipsniai yra vertingi ir naudingi. Juose paskleista informacija tikslinga kitiems mokslininkams.

3. PROFESORIAUS V. ŽUKO MONOGRAFIJOS LIETUVOS LEIDYBOS ISTORIJOS TEMA

Profesoriaus Vlodo Žuko monografijos apie Lietuvos leidybą yra vienos pagrindinių jo mokslinėje veikloje, kuriose aptariamas leidybos istorijos ir leidyklų vystymasis. 1994 m. pasirodė studija „Dirvos bendrovė knygoms leisti 1918-1940“, o 1998 m. – net trys monografijos: „Švyturio bendrovė knygoms leisti ir platinti 1919-1931“, „Sakalo bendrovė raštams leisti ir platinti 1924-1940 ir 1943-1944“ bei „Bendrovės knygoms leisti ir platinti 1918-1940“, kurioje pristatomos tokios leidyklos kaip „Varpas“, „Žinynas“, „Žaibas“, „Aušra“, „Kultūra“, „Vytis“, „Žinija“, „Vairas“, „Tulpė“, „Pažanga“ bei 2000 metais išleista monografija „Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje“.

Šiame skyriuje svarbu išskirti dvi sąvokas ir jų negretinti. Šaltinis ir literatūra. Šaltinis – tai minimi dokumentai, kuriais naudojosi V. Žukas ruošdamas monografijas, tuo tarpu literatūra – darbo autorės naudoti dokumentai analizei atlikti.

3.1. Monografijų tyrimų šaltiniai ir literatūra

Išleistose keturiose monografijose buvo susisteminta medžiaga apie Lietuvos leidyklas 1918–1940 metais. V. Žukas nurodo, jog analizavo įvairaus tipo literatūros šaltinius, juos nagrinėjo, sistemino, iš nuotrupų stengėsi atkurti leidyklų veiklą, nuveiktus darbus ir tuo pačiu siekė atskleisti jų esminius bruožus, problematiką, sprendimų būdus. Tai neanalizuotas laikotarpis, duomenys nebuvo susisteminti, nepilni, išbarstyti įvairiuose šaltiniuose, todėl Vladas Žukas rėmėsi visais prieinamais šaltiniais, kad būtų pateiktas išsamus vaizdas apie to laikotarpio leidybą. Šaltinių įvairovė leido išvengti netikslumų, surinkti teisingus duomenis, juos palyginti ir aprašyti. Autorė išskyrė keturias šaltinių grupes.

Leidyklų oficialūs dokumentai. Apie prieškarinio leidyklas gausu medžiagos archyvuose, tačiau ji buvo nesurinkta, nesusisteminta. Archyvuose buvo rasti ir aprašyti įmonių katalogai, ataskaitos, kuriose yra sudėta svarbiausia informacija apie veiklos rezultatus. V. Žukas rado medžiagos apie nutylėtus faktus, tokius kaip asmeninius santykius tarp leidyklos vadovų, kurie dažnai nesutardavo dėl leidžiamų knygų, biudžeto paskirstymo, skolų naikinimo. Tokia informacija nebuvo pateikta jokiuose kituose nagrinėtuose darbuose. Archyvuose rastose ataskaitose profesorius išvelgė ir neatitikimų. Panašūs šaltiniai pateikdavo skirtingą informaciją apie biudžetą, leidyklų skolas, kurią reikėjo konkretizuoti ir patvirtinti.

Daugiausiai archyvuose buvo medžiagos apie „Sakalo“ bendrovę knygoms leisti ir platinti. Profesorius išanalizavo bendrovės sutartis, įvairių metų ataskaitas, balansus, redakcines sutartis,

laiškus, honorarų lapus, oficialius raštus ministrams, sutartis su užsienio firmų atstovais, įvairius komercinius dokumentus, bendrovės katalogus, duomenis apie papigintas knygas. Analizuojant „Sakalo“ bendrovę didelis dėmesys buvo skiriamas leidiniams, kurie buvo išleisti įvairiais metais. Tokia informacija buvo surinkta ir sistemingai aprašyta. Įvairūs oficialūs įmonės dokumentai, ataskaitos ir kita svarbi informacija Vladui Žukui leido konkretizuoti visą leidyklos veiklą nuo jos įkūrimo iki privatizavimo.

Išleisti leidiniai. Autorius rėmėsi išleistais leidiniais ir autorių pasisakymais. Profesorius V. Žukas analizavo laikraščius, kalendorius, knygeles, brošiūras, publikuotus laiškus ir atsiminimus, progines kalbas, skirtas paminėti įvairius įvykius. Profesorius stengėsi rasti kiekvieną smulkmeną, susijusią su nagrinėjama leidykla.

Laiškai. Tai antriniai šaltiniai, kuriuose informacija pateikiama ne itin tiksli ir ja remtis vienareikšmiškai buvo sudėtinga, tačiau daug užuominų ir esminių faktų profesoriui pavyko sužinoti. Laiškuose skelbiama informacija apie leidyklų atidarymus, išleistas knygas, jų tematiką, tiražus. Laiškuose užsimenama apie leidyklų biudžetą, apyvartą, pavyzdžiui: Jonas Strazdas (vienas iš „Švyturio“ steigėjų) rašė laišką „Švyturio“ bendrovei, kuriame aprašo apyvartą. Laiškai specifiniai šaltiniai, kadangi juose galima išvelgti daug asmeniškumų, emocijų: nusivylimų, džiaugsmo, apmaudo susijusio su leidybine veikla. Taip pat laiškuose atskleidžiama ir konfidenciali informacija, kuri atskleidžia ne tik leidyklos veiklą, tačiau ir nesklandumus, kurie susiję su darbine veikla. Laiškuose leidyklų įkūrėjai tariasi, kokias knygas leisti, kaip jas redaguoti. Tokia medžiaga V. Žukui padėjo susisteminti ir aprašyti leidybinę veiklą ir rezultatus.

Profesoriui V. Žukui laiškai buvo vieni iš šaltinių, kurie buvo tarsi nuorodos į kitus šaltinius, kuriuose informacija tikslesnė ir patikimesnė. Toks dėmesys antriniais šaltiniais įrodo, jog buvo sudėtinga analizuoti ir suvokti laiškuose perteikiamą prasmę, pavyzdžiui: analizuodamas M. Šlapelienės laiškus, rado informacijos apie leidinių tiražus. Iš pateiktos informacijos galima matyti, jog tiražai buvo gana dideli, pavyzdžiui: knygynas išleido 6000 egz. tiražu Konstantino Jasiukaičio–Laidoko apsakymo „Ašis“ 2-ą pataisytą leidimą⁵². Analizuodamas statistinę medžiagą, profesorius mini ne tik tiražus, bet ir spaustuves, kuriose buvo išleistos knygos, minimi autorių honorarai, leidinių kainos. Tokia V. Žuko pateikta informacija yra naudinga ir padeda susisteminti statistinius duomenis. Profesorius taip pat analizuodamas knygyno reklaminius sąrašus bei katalogus, nurodė knygyno leidžiamų knygų sąrašą. Išanalizavus sąrašus galima susidaryti vaizdą, kokia literatūra buvo leidžiama, tai – romanai, eilėraščių rinkiniai, dramos kūriniai, mokomoji – šviečiamoji literatūra.

⁵² Žukas, V. Ten pat., p. 62.

Atsiminimai ir pasakojimai. Nemažai informacijos teikė atsiminimai bei pasakojimai. Labiausiai jie pasitarnavo apibūdinant asmenybes, kurios užsiėmė leidybine veikla. Profesorius V. Žukas savo archyvuose turėjo J. Butėno, V. Katiliaus pasakojimus apie Antaną Kniukštą – „Sakalo“ bendrovės įkūrėją. Nors autorius ir pažinojo patį A. Kniukštą, tačiau visada yra svarbi ir nuomonė iš šalies, kuri pateikia kitokių duomenų apie asmenybę. Atsiminimuose atsispindi žmonių nuomonė apie asmenį, jo charakterio bruožus, ypatybes, kurios niekada nebūtų atskleistos oficialiuose dokumentuose. Todėl profesorius V. Žukas skyrė nemažą dėmesį ir pačių asmenybių charakteristikai.

Ieškodamas medžiagos, monografijoje apie Šlapelių knygyno leidybinę veiklą, profesorius Vladas Žukas rėmėsi memuarine medžiaga, straipsniais, monografijomis, analizavo archyvinę medžiagą. Tačiau profesorius susidūrė su šaltinių trūkumu. Spausdintų publikacijų Marijos ir Jurgio Šlapelių visuomeninei – kultūrinei veiklai, jų knygyno darbui nušviesti nebuvo daug. Pagrindiniai šaltiniai buvo apžvalginiai straipsniai apie knygyną, Marijos Šlapelienės atsiminimai bei su knygų prekyba ir leidyba susiję laišakai. Profesoriaus teigimu *didžioji dalis publikacijų, kuriose minimas knygynas ir jo veikla yra pagrįsti M. Šlapelienės atsiminimais* (Žukas, 2000). Profesorius Vladas Žukas ieškojo knygyno leidybinių ryšių su kitomis spaustuvėmis. Remiantis M. Šlapelienės atsiminimais buvo siekta nustatyti knygyno bendradarbiavimą su Vilniuje veikusiomis „Aušros“, „Šviesos“, „Ateities“ knygų leidimo bendrovėmis, tačiau rasti duomenys tik apie ryšius su „Šviesos“ bendrove.

Profesorius V. Žukas analizuodamas knygyno leidybinę veiklą išdėstė etapus, kuriuose atsispindi leidybos intensyvumas. Iš pradžių jis bandė M. Šlapelienės knygyno leidybinę veiklą susieti su „Šviesos“ bendrove. Ji veikė 1910–1911 m. Nuo 1913 m. M. Šlapelienės knygynas suaktyvino leidybinę veiklą, gerėjo leidinių kokybė. Taip pat profesorius analizavo ir paties J. Šlapelio išleistus leidinius. Pirmieji buvo žodynai, kuriuose aiškinami tarmiški žodžiai, taip pat kalbų žodynai. Svarbiausias leidinys buvo J. Šlapelio „Lietuvių ir rusų kalbų žodynas“, tačiau dėl lėšų trūkumo žodynas dienos šviesos taip ir neišvydo. Tačiau profesorius Vladas Žukas analizuodamas Kazimiero Būgos laiškus J. Šlapeliui nustatė, jog daugelis to meto spaudos ir visuomenės veikėjų siuntė lėšas leidinio prenumeratai ir tikėjosi gauti leidinį.

Apibendrinant monografijų tyrimų šaltinius galima teigti, jog Vladas Žukas rėmėsi skirtingais šaltiniais, rinko ir sistemino informaciją. Aptariant Vlado Žuko darbuose naudotą literatūrą, taip pat galima išskirti ir kelis ypatumus: dominuoja literatūra lietuvių kalba, vyrauja universalus turinio šaltiniai, kuriais naudojosi V. Žukas tam, kad būtų išvengta neatitikimų bei netikslumų.

3.2 Monografijų tyrimų struktūra

Visose keturiuose monografijose V. Žukas leidyklas aptaria struktūrizuotai, sistemiškai. Pirmiausia autorius aprašo pagrindinius leidyklų etapus, kuriuos būtų galima suskirstyti į kūrimosi, klestėjimo ir žlugimo.

Profesorius V. Žukas didelį dėmesį skyrė leidyklų leidžiamai produkcijai. Čia analizuoja knygų leidybos statistiką, pateikia duomenis. Pateikiamas knygų leidimo periodiškumas atitinkamais metais. Tokie duomenys atskleidžia leidyklų veiklos etapus bei plėtimosi galimybes. V. Žukas analizuoja leidybines problemas, pavyzdžiui: „Švyturio“ bendrovė buvo sumaniusi išleisti „Lietuvių enciklopediją“, tačiau profesoriaus išanalizuoti J. Strazdo laišakai „Švyturio bendrovei“ parodė, jog neradus finansinės paramos idėja nebuvo įgyvendinta. Tai tik įrodo, jog šis verslas buvo menkai finansuojamas ir parama būdavo sunkiai gaunama. V. Žukas aptaria ir apie bandymus prekiauti knygomis užsienyje, pavyzdžiui JAV: užsienyje buvo kreipiamas dėmesys reklamai, todėl rengė knygų katalogus, reklamą spaudoje. Tačiau analizuojant laiškus ir kitą medžiagą buvo nurodyta, jog tokia prekyba buvo daugiau nuostolinga, kadangi kildavo problemų kai reikėdavo knygas pervežti, atsiimti iš muitinės. Steigėjams trūko žinių, kaip tvarkingai pažymėti knygas ir jas legaliai atsiimti.

Užsimenama apie konkurencinę kovą tarp mažųjų ir didžiųjų leidyklų, nepasiteisinusį tiražų skaičių. Tokie faktai rodo, jog 1918–1940 metais gyvavusios leidyklos susidurdavo su panašiomis problemomis, kokios dažnai persekioja esant tokiaame versle. Šių dienų leidyklos kovoja su panašiomis problemomis: dažnai išleistos knygos neišperkamos, mažosios leidyklos bankrutuoja, nes vyrauja monopolinė sistema ir sunku išsilaikyti rinkoje ir kt. Tuo pačiu tai tokia sritis, kuri reikalauja ne tik ekonominių pagrindų, tačiau ir kultūrinių žinių. Čia svarbiausia – atkreipti dėmesį į išleidžiamų knygų tiražus, jų didėjimo tendencijas kiekvienais metais. Ištyręs šiuos duomenis profesorius V. Žukas nurodė kokiais mastais buvo leidžiamos knygos, kaip kito jų tiražai, kokiomis aplinkybėmis kisdavo tiražų skaičiai.

Spaustuvės. Monografijose autorius apžvelgia spaustuves, kuriose buvo spausdinamos knygos. Kaip žinia, analizuojamu laikotarpiu knygų leidyba buvo gana sudėtingas verslas ir Lietuvoje spaustuvių buvo mažai, todėl profesorius V. Žukas aprašo ir spaustuves už Lietuvos sienos ribų. Čia aptariama spaustuvių techninė bazė, kuri buvo itin aktuali tuo metu, kadangi techninis apsirūpinimas lėmė geresnės kokybės leidinius, greitesnį spausdinimą. Tokie duomenys rodo, jog leidybos srities atstovai siekė naujovių, ieškojo naujų būdų kaip gerinti darbo našumą, tobulinti leidinius. Anot profesoriaus V. Žuko didžiausi trukdžiai, kurie lėmė sudėtingą knygų leidybą, buvo politiniai neramumai, partijų, įvairių idėjų keitimasis, kultūros persekiojimas ir jos nevertinimas. Išanalizuoti šaltiniai rodo, jog leidyklos bendravo su įvairiomis institucijomis, tokiomis kaip pastovūs ryšiai su lietuvių mokslininkų draugija (M. ir J. Šlapelių knygynas). Taip pat analizuotoje

archyvinėje medžiagoje profesorius rado ir medžiagos apie M. Šlapelienės knygyno bendradarbiavimą su Lietuvių dailės draugija Vilniuje. Anot šaltinių, ši draugija leido parodų katalogus, atvirukus su dailininkų paveikslų reprodukcijomis. Bendradarbiavimo ryšius nusako išlikusi informacija apie išrašytas sąskaitas, už spausdintas A. Žmuidzinavičiaus, P. Rimšos, M.K. Čiurliono paveikslo reprodukcijas, M. K. Čiurliono kūrinių fotografijas⁵³.

Nors visa informacija yra pateikiama apie knygyno bendradarbiavimą su įvairiomis leidyklomis, draugijomis bei spaustuvėmis, tačiau tokią informaciją leidžia susisteminti ir išanalizuoti leidybinio darbo aspektus. Svarbūs ne tik prekybiniai santykiai, tačiau ir suvokimas, kokie leidiniai yra populiarūs, kokių reikia skaitytojui, kokie yra tinkami spausdinti.

Knygų prekyba. Autorius apžvelgia knygų prekybą tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Čia analizuojamas knygų asortimentas, tiražų kiekis, knygų kainos, knygynų apyvarta. Šiuos duomenis autorius gavo analizuodamas oficialius raštus skirtus Švietimo ministerijai, Knygų leidimo komisijai, taip pat analizavo debitorių sąrašus. Informacija susisteminta, išanalizuota ir sistemingai pateikta atskirame skyriuje, kuris yra išskirtas visose keturiose monografijose. Paties profesoriaus teigimu apie „Dirvos“ bendrovės tiražų kiekį *nustatyti leidinių tiražus nelengva – daugelyje knygų, ypač vadovėlių, šie duomenys nebuvo nurodomi* (Žukas, 1994). Taip pat pabrėžiama ir reklamos svarba. Tuo metu tai buvo gana aktualu, kadangi knygų prekyba buvo gana maža, dažnai likdavo neišparduotų knygų, kurios likdavo sandėliuose ir nešdavo leidykloms nuostolius. Čia autorius pažymi, jog buvo leidžiami knygų katalogai, leidiniai populiarinami vietinėje spaudoje, vykdavo papigintų knygų mėnesiai, kurie aktyvindavo knygų prekybą, todėl leidėjai galėdavo susigrąžinti dalį lėšų ir panaudoti naujiems leidiniams leisti. Tokie duomenys rodo, jog knygos buvo sunkiai parduodamas produktas, todėl tekdavo imtis įvairiausių gudrybių, kurios gerindavo pardavimą.

Autorius taip pat analizavo ir politinius įvykius, kurie turėjo įtakos leidybos verslui. Jo teigimu, *sunkiausias metas buvo okupacija, kadangi įsigalėjo cenzūra, kultūrinė ir švietėjiška veikla nuolatos būdavo kontroliuojama, stebima valdžios atstovų* (Žukas, 1997). Iš to galima daryti išvadą, jog nuolatos jaučiamas spaudimas ir valstybės priešiškus neleidė leidykloms tolygiai veikti ir funkcionuoti. Profesorius pabrėžia, jog dokumentuose nurodoma kaip leidyklos keitė knygynų, spaustuvių buveines, slapta leido knygas.

Apibendrinant galima teigti, jog profesorius V. Žukas aprėpė didžiąją dalį aspektų: problemas, kurios trikdė tolygų ir pilnavertišką leidybinį darbą, tokias kaip neapskaičiuotą tiražų skaičių, neišvystytą knygų reklamą, politinių santvarkų kaitą, nemokėjimą plėsti prekybos užsienio rinkoje. Tai atskleidė leidybos Lietuvoje kitimo tendencijas, realią situaciją ir sunkumus.

⁵³ Žukas, V. Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje. Vilnius, 2000., p.79.

3.3. Monografijų tyrimų turinys

Visuose keturiuose V. Žuko leidiniuose analizuojamos bendrovės, jų veiklos gairės, apyvarta, leidybinė veikla, tačiau didžiausias dėmesys skiriamas leidyklų leidžiamai produkcijai ir jos tematikai.

Analizuojant „Švyturio“ bendrovės leidžiamus duomenis profesoriaus V. Žukas nustatė, jog bendrovė leido įvairaus turinio ir paskirties knygas: įvairius vadovėlius mokykloms, atlasus (Antano Vireliūno išverstas „D. Schneiderio tipų atlasas“.), gamtos pradžiamokslius. Taip pat autorius aprašė ir „Švyturio“ bendrovės išleistus poezijos rinkinėlius, pasaulinės literatūros leidinius, jaunimo ir paauglių literatūrą, vaikų literatūrą, švietėjiškas bei mokslo populiarinimo knygeles suaugusiems, mokslo leidinius, tautosakos leidinius. Čia autorius mini knygų išleidimo kiekius, tematiką, kainas, taip pat problemas, kurios iškildavo norint išleisti tam tikrus leidinius. „Švyturio“ bendrovės leistų knygų dalis buvo verstinė, dalis originalo kalba. Nemažai knygų apibūdinamos ne tik turinio atžvilgiu, tačiau ir išvaizda, techninės detalės, puošybos elementai. Tokių duomenų analizė rodo, jog to meto leidyklos rūpinosi ne tik būsimu leidinio tiesiogine paskirtimi, tačiau ir estetika. Profesoriaus pateikti duomenys apie knygų išleistus tiražus parodė, jog ne visos knygos buvo vienodai populiarios ir gerai perkamos.

Profesorius V. Žukas pateikė nemažai informacijos apie M. ir J. Šlapelių knygyno katalogus. Anot profesoriaus *katalogai buvo dalijami nemokamai lankytojams, siunčiami prašantiems Lietuvoje ir kitose šalyse, laikraščių prenumeratoriams, kaip nemokamas priedas* (Žukas, 2000). Taip pat katalogus gaudavo laikraščių redakcijos, knygynai, aktyvesni pirkėjai, kultūros veikėjai. Tai buvo tarsi etikos klausimas. Tokia pateikta informacija rodo, jog leidyba ir prekyba buvo itin skatinama ir populiarinama. Kultūrinio gyvenimo kėlimas ir skaitymo skatinimas atskleidžia analizuojamo laikotarpio problemas, kadangi tautiškumo išsaugojimas buvo vykdomas knygų pagalba.

Monografijoje apie „Dirvos“ bendrovę knygoms leisti įžvelgiamas skirtumas. V. Žukas atskiruose skyriuose leidyklos leistas knygas suskirstė pagal tematiką ir paskirtį. Pirmiausia aptariami vadovėliai pradžios mokykloms, vėliau analizuojami vadovėliai aukštesnėms mokykloms. Čia pateikiama kiek knygų buvo išleista, kokiomis kalbomis, kokios tematikos. Analizuojama vaikų ir paauglių knygų tematika. Čia autorius atskleidžia, jog „Dirva“ buvo pagrindinė pedagogo, rašytojo ir vertėjo Prano Mašiotto knygų leidėja – nuo 1927 m. pasirodė jo 7 originalios ir 31 versta knyga⁵⁴. Vadinasi, leidyklos turėjo tam tikras sutartis su įvairiais autoriais, kurių knygos buvo leidžiamos. Apie pasirašytas asmenines sutartis Vladas Žukas nepateikia jokių duomenų, todėl galima numanyti, jog tai buvo susitarimo reikalas.

⁵⁴ Žukas V. *Dirvos* bendrovė knygoms leisti 1918–1940. Vilnius, 1994, p. 51.

Profesorius išsamiai analizavo grožinės literatūros leidybą: aptarė lietuvių literatūrą, išleistus rašytojų raštų rinkinius, pavienes knygas, antologijas. Autorius pateikęs ištraukas iš 1931 m. gruodžio 6 d., „Suvalkiečio“ 49 numeryje spausdinto straipsnio „Minėkime rašytojos Žemaitės 10 metų mirties sukaktuves“ atskleidė, jog „Dirvos“ bendrovės vienas reikšmingiausių darbų buvo – Žemaitės „Raštų“ 4 tomų išleidimas. Duomenys parodo leidinių įvairovę, sudėtingumą, kadangi nebuvo paprasta išleisti raštų (kelių tomų) seriją arba antologijas. Tokie leidiniai reikalauja stabilaus ir pilnavertiško leidybos darbo. Tuo pačiu V. Žukas analizavo ir vertimus, kuriuos išleido leidykla. Čia autorius sudarė knygų skirstymą į tris grupes: 1) užsienio klasikai bei žymesni nacionalinių literatūrų atstovai 2) su Lietuva susijusios tematikos kūriniai 3) populiarūs pramoginė literatūra⁵⁵. Tai tik įrodo, jog leidyklos neapsiribodavo lietuvių autorių kūriniais, tačiau domėjosi užsienio literatūra ir norėjo skaitytojus supažindinti su užsienio autoriais.

Monografijoje apie M. ir J. Šlapelių knygyną profesorius įvardija ir leidinius, kurie yra ir šiuo metu svarbios kultūrinės reikšmės, kuriuos išleido knygynas. Tai K. Donelaičio „Raštai“, kurie buvo įtraukti į M. Šlapelienės knygyno katalogus, įvairūs dramos repertuarų veikalai, kurie analizuojamu laikotarpiu buvo labai populiarūs ir reikalingi, kadangi norėta populiarinti kultūrinį gyvenimą, skatinti žmones šviestis, nepamiršti lietuviško žodžio. Tačiau reikia nepamiršti, jog cenzūra buvo itin griežta ir ne visi leidiniai galėjo būti išspausdinti, todėl profesorius Vladas Žukas analizuodamas leidinius nustatė, jog kai kurie leidiniai ne visada atitikdavo cenzūros reikalavimus, pavyzdžiui 1913 m. pasirodžiusi gydytojo ir literato A. Sketerio 3 veiksmų drama „Iš tamsos į šviesą“. Kūrinyje smerkiami valstiečiai, verčiantys savo vaikus stoti į kunigų seminariją⁵⁶.

Analizuojant „Sakalo“ bendrovės leidžiamų knygų tematiką profesorius pasirinko klasifikavimo sistemą pagal žanrus: grožinė literatūra, vaikų literatūra, mokyklų vadovėliai, mokslo ir mokslo populiarinimo knygos. Šiuose skyriuose autorius sistemingai aptarė knygų leidybą, autorius, kuriuos rinkdavosi leidykla, knygų tiražus, knygų tematikos pasirinkimus ir kitus svarbius aspektus susijusius su knygų leidyba. Tokia leidinių klasifikacija leidžia susidėlioti prioritetus, kurie buvo aktualūs to meto leidykloms ir knygynams. Ne visi leidiniai buvo populiarūs ir skaitomi, todėl vyko natūrali knygų atranka. Leidyklos negalėjo leisti visų norinčiųjų leidinių, nes to neleido finansinės galimybės, o nepopuliarūs leidiniai nešdavo nuostolius. Tuo pačiu knygynai žinojo skaitytojų poreikius, knygų perkamumą. Todėl galima numanyti, jog vyko intensyvus leidyklų ir knygynų bendradarbiavimas.

Apibendrinant galima teigti, jog V. Žuko susisteminta leidinių tematika leidžia išsiaiškinti, kokie buvo leidyklų prioritetai, kokios knygos turėjo didžiausią paklausą ir buvo populiariausios. Iš

⁵⁵ Ten pat., p. 59.

⁵⁶ Žukas, V. Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje. Vilnius, 2000, p. 61.

pateiktų duomenų galima sužinoti, kokios knygos tiriamuoju laikotarpiu buvo aktualiausios ir labiausiai perkamos knygynų.

Visi autoriaus leidiniai yra papildyti iliustracijų gausa. Jos aptiriamos sekančiame poskyryje.

3.4. Monografijų ilustracinė medžiaga

Profesorius V. Žukas analizuodamas rašytinius šaltinius atskleidė daug reikiamos ir išsamios informacijos apie leidyklą 1918–1944 m., tačiau jis taip pat didelį dėmesį skyrė iliustracijoms. Jos leidžia daugiau pažinti knygų gamybos techninę pusę: nusako kokie šriftai buvo naudojami, spalvos, grafiniai vaizdai, kokie dailininkai atstovavo įvairioms leidykloms. Atskleisdamas tokią informaciją kartu su rašytiniais dokumentais profesorius V. Žukas leidžia patvirtinti, jog knygų leidyba buvo tikrai sudėtingas ir daug darbo reikalaujantis darbas, kurio pelnas buvo labai menkas arba jo visai nebūdavo.

Svarbiausia iliustracijų paskirtis – pagilinti žinias apie leidžiamas knygas. Profesorius išskyrė kai kurių tuo metu išleistų knygų viršelius. Juose galima išvelgti kokia technika buvo naudojama, kokio pobūdžio piešiniai buvo aktualiausi knygų viršeliams. Kadangi „Švyturio“ bendrovė pradėjo veikti dar 1918 m. matoma, jog knygų viršeliai yra piešti dailininkų, paprasti, akcentuojama leidykla, kurioje buvo išleista knyga. Iš iliustracijų matoma, jog daugiausiai dailininkai stengdavosi atkartoti pagrindinę knygos mintį, siužetą ir perkelti jį ant knygos viršelio. Dailininkai buvo vienintelė išeitis knygų meniniam apipavidalinimui, kadangi kitų techninių galimybių spaustuvės neturėjo. Įvairios mašinos ir kitas spaustuvių inventorius reikalavo investicijų, lėšų, kurių dažniausiai trūkdavo. Autorius knygą apie „Švyturio“ bendrovę papildė leidyklos įkūrėjų iliustracijomis – A. Kniūkštos, A. Rucevičiaus, J. Rinkevičiaus, S. Jackevičiaus, J. Strazdo. Taip pat pažymėtos bendrovės emblemos, kurios tuo metu buvo naudojamos kaip leidyklos logotipai, skiriamieji ženklai. Gausu nuotraukų, kuriose vaizduojami to meto knygynai. Iš nuotraukų galima spręsti kokia tvarka buvo dėstomos knygos, kaip ir kokia erdvė panaudota, lentynų dydžiai, aukštis, apšvietimas ir kita smulki informacija, kurios negalima sužinoti iš rašytinių šaltinių.

Analizuojant „Dirvos“ bendrovės knygų viršelių iliustracijas galima pastebėti skirtumą. Nors tiek „Švyturio“, tiek „Dirvos“ bendrovės ėmė veikti vienodu laikotarpiu, jų išleidžiamos knygos labai skyrėsi. Iš V. Žuko pateiktų iliustracijų galima matyti, jog bendrovė skyrė didelį dėmesį estetikai, temos atskleidimui. Čia ne tiek svarbu buvo pabrėžti leidyklos pavadinimą, tačiau pateikti knygą kaip estetikos objektą. Tuo pačiu iliustracijos parodė, jog tuo metu nebuvo gausu priemonių, kuriomis būtų galima ypatingai papuošti knygas, tačiau tik patiems garsiausiems to meto dailininkams buvo patikėta kurti knygų viršelius. Taip pat profesorius autorius supažindina su

„Dirvos“ steigėjais A. Dundzila ir B. Siručiu ir pažymi bendrovės emblemas, knygyno pastatą. Pateikta iliustracinė medžiaga monografijų paskutiniuose puslapiuose pajvairina leidinį ir suteikia papildomos informacijos, leidžia susiformuoti to meto vaizdą, pažinti leistus leidinius.

M. ir J. Šlapelių knygyno leidybinė veikla nėra plačiai analizuota ir tirta, todėl profesorius V. Žukas rėmėsi laiškais ir archyvine medžiaga. Analizuojant šaltinius buvo nustatyta, kokias knygos buvo spausdintos (lietuvių, užsienio autoriai), grožinė literatūra, pavyzdžiui: išverstas ir išleistas D. Defoe romanas „Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės“. Profesorius V. Žukas monografijoje „Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje“ reproduko ir šio leidinio viršelį (p. 56), kuriame atsispindi su leidykla susiję elementai (leidyklos pavadinimas, išleidimo metai). Taip pat vaizdinė medžiaga leidžia pažinti to laikotarpio leidžiamus leidinius, susipažinti su grafika, šriftais bei leidinio kokybe.

IŠVADOS

1. Spaudos istorijos ir Lietuvos leidybos istorijos tematika darbų nėra daug. Pavieniai ir lakoniški tyrinėjimai atsispindi skirtinguose laikotarpiuose, kuriuose analizuojama knygos kultūra, jos raidos bruožai, leidybinių procesų periodizacija bei problemos. Kitų autorių publikuoti darbai pabrėžia tam tikras įstaigas (Lietuvos mokslo draugija, įvairios leidyklos). Konkrečių darbų, kuriuose būtų analizuojamos leidyklos ir jų leidybinė veikla, be V. Žuko, nėra.

2. V. Žuko mokslinės produkcijos statistinė analizė parodė, jog profesorius aprėpė ir gilinosi į įvairias problemas, tokias kaip kadru rengimas (straipsniuose analizuojama ne tik Lietuva, tačiau ir užsienio šalys, kaip Lenkija, Rusija ir kt.), gilinosi į bibliotekų veiklos gerinimo klausimus, domėjosi ir analizavo įvairių meno atstovų darbus, užrašė pokalbius su, nemažai darbų skyrė literatūrai ir tautosakai (straipsnis apie medžiagos rinkimą Žemaitės biografijai), publikavo straipsnius apie bibliofiliją, kuriuose gilinosi į termino reikšmę, pateikė svarius argumentus, kodėl bibliofilas dažnai yra painiojamas su knygų kolekcionieriumi ir atvirkščiai. Profesorius akcentuoja esminius skirtumus.

3. Pagrindinė V. Žuko mokslinių tyrinėjimų sritis buvo bibliografija, todėl daugiausiai publikuotų darbų yra būtent šia tema. Profesoriaus vienu iš reikšmingiausių darbų „Lietuvos bibliografijos istorija iki 1940 metų“, kuriame analizuojamos bibliografijos problemos, kurias lėmė kultūriniai, socialiniai, politiniai rodikliai. Taip pat pabrėžiami esminiai tendencijos bruožai. Tai darbas, kuris pareikalavo ne vienerių metų sunkių tyrinėjimų, medžiagos rinkimo ir jos sisteminimo. Tuo pačiu didelių pastangų reikalavo ir bibliografinės rodyklės, kurių profesorius sudarė net keletą.

4. V. Žukas pirmasis surinko ir susistemino medžiagą apie nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940) įsikūrusias leidyklas ir jų darbą („Dirva“, „Sakalas“, „Švyturys“, „Kultūra“, „Varpas“, „Žinija“, „Vaiva“ ir daugelis kitų). Informaciją, apie šias leidyklas, buvo imama iš asmeninių leidyklų įkūrėjų dokumentų, laiškų, reikšmingais šaltiniais tapo prisiminimai bei pasakojimai. Svarbiausias darbas buvo sistemiskai ir struktūrizuotai surinkti archyvinę medžiagą, oficialius, direktyvinius įmonių dokumentus. Iki šių darbų ankstesnių ir gilesnių tyrinėjimų nebuvo, laikotarpio analizė nebuvo atlikta, todėl V. Žukas atliko didelį darbą išanalizavęs leidyklas, bei jų leidybinę veiklą šiuo laikotarpiu.

5. Enciklopedinių straipsnių analizė, kuriuos publikavo V. Žukas, rodo autoriaus aukštą lygį mokslinėje visuomenėje. Straipsniuose atskleisti leidinių spausdinimo ypatumai, tematika, tiražai bei tematika. Susisteminta informacija padėjo suprasti, jog leidyba Lietuvoje vystėsi lėtai ir knygos

dažniausiai būdavo spausdinamos už Lietuvos ribų. Enciklopediniai straipsniai trumpi ir lakoniški, tačiau juose profesoriui pavyko susisteminti esminę informaciją.

6. Dalis V. Žuko publikacijų turi citavimo indeksus. Šiuo metu kompiuterinės programos Publish or Perish duomenys įrodo, jog V. Žukas yra cituojamas, jo darbai naudojami kitų mokslininkų. Tačiau duomenys pateikiami iš elektroninių dokumentų bazės, todėl informacija neatskleidžia tikrosios citavimo padėties, o tik leidžia susidaryti bendrą vaizdą apie autoriaus mokslinį lygį.

7. Svarbiausių V. Žuko darbų apie Lietuvos leidyklas 1918–1940 analizė parodė, jog jis struktūrizuotai ir schematiškai analizavo tiek leidybinius procesus, tiek tiražus, knygų prekybą. Didelį dėmesį skyrė iliustracinei medžiagai, kuri turėjo informacinę paskirtį: supažindinti su to meto leidyklų techninėmis bazėmis, knygų apipavidalinimu, estetinių sprendimų galimybės. Naudotų monografijose šaltinių gausa rodo, jog medžiagos buvo ieškota ne tik archyvuose, tačiau buvo remtasi laiškais, pasakojimais, direktyviniais įmonių dokumentais, statistiniais duomenimis, kuriuose atsispindėjo leidyklų tiražai, knygų tematika, prekybiniai duomenys. Tuo pačiu, profesoriaus atskleisti leidinių žanrai ir surinkti duomenys apie tam tikrų knygų pardavimus leido suvokti analizuojamo laikotarpio kultūrinę būklę. Šie duomenys atskleidžia, kokiais prioritetais vadovavosi knygynai, kokios knygos buvo paklausiausios. V. Žukas išskyrė esminius bruožus, kurie buvo būdingi 1918–1940 metų leidybai. Anot profesoriaus, prieš karą knygų leidybai buvo suteikta laisvė ir visi galėjo leisti ką tik norėjo. Buvo prestižinių ir menkesnę literatūrą leidusių leidyklų. Valstybinės kontrolės įtakos beveik nebuvo. Gilinantis į to meto tiražų skaičių, populiariausias tuo metu V. Mykolaičio–Putino „Altorių šešėly“, sukėlęs visuomenės susidomėjimą, siekė 5000 egzempliorių, tačiau vidurkis neviršydavo 3000 egzempliorių. Ypatingai leidykloms buvo pelninga leisti knygas, kurias užsakydavo mokyklų bibliotekos. Tik antrajame dešimtmetyje leidyba ir knygos kultūra tapo kokybiškesnė turinio, atrankos ir estetiniu atžvilgiu, ėmė reikštis dailininkai, tokie kaip V. Petravičius, V. K. Jonynas ir kt., kuriems leidyklos negailėjo pinigų. Jos rinkosi modernius, gabius, jaunos menininkus.

8. Visos produkcijos kontekste, darbai leidybos tematika užima apytiksliai 6% (47 darbai), tačiau čia svarbiausia ne kiekybė, o kokybė. Darbų apie Lietuvos spaudos istoriją ir leidybą nėra daug, jie pavieniai, lakoniški ir bendriniai. V. Žukas analizavo laikotarpius, išdėstė esminius bruožus, skirtumus, analizavo įvairias leidyklas. Smulkiai išanalizavo jų periodizaciją, tiražus, knygų tematiką. Šiam darbui reikėjo atlikti didžiulius tyrimus, rinkti medžiagą ne tik iš archyvų, tačiau remtis ir atsiminimais, laiškais bei kitais papildomais šaltiniais. V. Žukas atskleidė ir publikavo tokius faktus, kurie nebuvo anksčiau minėti jokių kitų autorių, kadangi surinkta medžiaga buvo autentiška ir niekur nepublikuota.

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

Literatūra

1. ALEKNA, Vytautas. Rašytojų laišakai „Sakalo“ leidyklai. *Knygotyra*. 1987, t. 13 (20), p. 136–137.
2. *Anne-Wil Harzing*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.harzing.com/>>.
3. ARNATKEVIČIŪTĖ, Laima. Būtėnas Julius. Iš *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2003, p. 667.
4. Ateitis (žurnalas). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. spalio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Ateitis_%28%C5%BEurnalas%29>.
5. BURACĖS, Antanas., UŽTUPAS, Vilius. Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII amžiaus faksimilės. Vilnius, 2004, p. 14–25.
6. KAUNAS, Domas, MACEVIČIŪTĖ, E., ZAVECKIENĖ, Ž. *Vladas Žukas*: bibliografinė rodyklė. Vilnius, 1985. [8], 56 p.
7. LIETUVNINKAITĖ, Nijolė. *Kauno knygos kultūra 1843–1918 metais* (daktaro disertacijos santrauka). Vilnius, 2003, p. 4–17.
8. *Lietuvos mokslo periodikos asociacija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.moksloperiodika.lt/lt/veikla/19-2009-met-lietuvos-mokslo-urnal-citavimo-indeksai-ir-kiti-rodikliai.html>>.
9. MISIŪNAS, Remigijus. Lietuvos komunistų partijos ir JAV lietuvių komunistų knygos ryšiai 1920–1940 metais. In *Knygotyra* [interaktyvus], 2006 [nr.] 47 [žiūrėta 2010 m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Knygotyra/47/REMIGIJUS_MISIUNAS.pdf>.
10. MISIŪNAS, Remigijus. Knygų leidyba. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 12, p. 461–471.
11. MISIŪNAS, Remigijus. *Book publishing in Lithuania*. Vilnius, 2007, p. 6–15.
12. PAŠKEVIČIŪTĖ – KUNDROTIENĖ Eglė. LMD leidybinė veikla. In *Mokslo ir technikos raida* [interaktyvus], 2009, [nr.] 1 [žiūrėta 2010 m. spalio 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.est.vgtu.lt/upload/est_zurn/est_vol01_no1_paskeviciute-kundrotiene_124-138.pdf>.

13. *Pranciškaus Skorinos "Mažoji kelionių knygelė" (1522)* [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. gegužės 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mdl.lt/thesaurus/kaupiamos-kolekcijos/ldk-senieji-spaudiniai/pranciskaus-skorinos-mazoji-kelioniu-knygele-1522/>>.
14. STONIENĖ, Vanda. XX amžiaus Lietuvos knyga (1904–1990). Vilnius, 2000, p. 5–15.
15. ZAVECKIENĖ, Žiedūnė. Vladas Žukas: bibliografijos rodyklė (1985–2005). Vilnius, 2005. [3], 55 p.
16. ZINKEVIČIENĖ, Julija. Leidėjų profesinė spauda: samprata ir raidos tendencijos Lietuvoje. In *Knygotyra* [interaktyvus], 2009 [nr.] 53 [žiūrėta 2010 m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Knygotyra/53/147-164.pdf>>.
17. *Viktoras Alekna*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.rasytojai.lt/writers.php?id=323&sritis=rasytojai>>.
18. ŽUKAS, Vladas. „Dirvos“ bendrovė. *Knygotyra*. 1991, t. 18 (25), p. 65–77.

Šaltiniai

1. BŪTĖNAS, Julius., ŽUKAS, Vladas. Knygų leidyba Lietuvoje iki 1940 metų. *Bibliotekų darbas*. 1967, Nr. 9.
2. ŽUKAS, Vladas. Antano Vienuolio biblioteka. *Bibliotekų darbas*. 1977, nr. 10, p. 31–34.
3. ŽUKAS, Vladas. Apie K. Biliūno lietuvių kalbos žodyną. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*. 1967, t. 6, p. 193.
4. ŽUKAS, Vladas. Bendrovės knygoms leisti ir platinti 1918–1940. Vilnius, 1998. [2], 351 p.
5. ŽUKAS, Vladas. Bibliofilija praeityje ir dabar. *Pergalė*. 1975, nr. 12, p. 124–132.
6. ŽUKAS, Vladas. Bibliotekininkas – mokslininkas. *Bibliotekų darbas*. 1962, nr. 2, p. 36.
7. ŽUKAS, Vladas. Bibliotekininkystės kadru ruošimas ir teorinės problemos Lenkijoje. *Bibliotekų darbas*. 1970, nr. 4, 32–34.
8. ŽUKAS, Vladas. Daugiau paramos mokyklų bibliotekoms. *Tarybinis mokytojas*. 1955, saus. 20, p. 7.
9. ŽUKAS, Vladas. *Dirvos bendrovė knygoms leisti 1918–1940*. Vilnius, 1994. [1], 175 p.
10. ŽUKAS, Vladas. Jeigu myli knygą ir literatūrą. *Tarybinis studentas*. 1965, bal. 1.
11. ŽUKAS, Vladas. Knyga – mano gyvenimas. *Literatūra ir menas*. 1980, birž. 14, p. 14.
12. ŽUKAS, Vladas. Lietuviškosios knygos klausimas 1895 m. Peterburge. *Bibliotekų darbas*. 1968, Nr. 8, 34–35.
13. ŽUKAS, Vladas. Lietuvių literatūros draugijos įnašas į bibliografiją. *Bibliotekų darbas*. 1979, Nr. 12, p. 27–28.

14. ŽUKAS, Vladas. Lituaniai rankraščiai Lenkijos bibliotekose. *Bibliotekų darbas*. 1971, Nr. 6, p. 32–35.
15. ŽUKAS, Vladas. Lietuvių rekomendacinė bibliografija. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*. 1969, t. 7, p. 101–116.
16. ŽUKAS, Vladas. Lietuviškosios knygos klausimas 1895 m. Peterburge. *Bibliotekų darbas*. 1968, Nr. 8.
17. ŽUKAS, Vladas. Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje. Vilnius, 2000. [2], 463 p.
18. ŽUKAS, Vladas. Medžiaga Žemaitės biografijai. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*. 1966, t. 5, p. 177–189.
19. ŽUKAS, Vladas. Sakalo bendrovė raštams leisti ir platinti 1924 – 1940 ir 1943 – 1944. Vilnius, 1998. [3], 242 p.
20. ŽUKAS, Vladas. Senieji Lietuvos bibliotekų katalogai. *Bibliotekų darbas*, 1968, nr. 11, p. 28–36.
21. ŽUKAS, Vladas. Švyturio bendrovė knygoms leisti ir platinti 1918–1931. Vilnius, 1998. [2], 170 p.
22. ЖУКАС, Владас. Польские ученые и Литва. *Литва сегодня*, 1971, Но. 6, п. 22–23.

SUMMARY

Research object – scientific produce of V. Žukas. It is important to indicate that in this research project will be analyzed the entire scientific products of V. Žukas in order to exclude the number of proceedings that were done of Lithuanian printing and the history of publishing. The aim of research – to explore V. Žukas contribution of the history of publishing in Lithuanian. Research objectives: to analyze the history historiography of publishing in Lithuania; to analyze professors' scientific production; to explore V. Zukas citation indexes at academic level; to explore V. Žukas monographs about history of publishing in Lithuania.

Based on analysis of nonfiction and qualitative information interpretation it was concluded that articles with topics about history of Lithuanian printing and publishing, which were published by professor V. Žukas, were analyzed logically, structurally, systematically and based on the chronology. Analysis of the most important projects of Lithuanian publishing outfits in 1918-1940 showed that professor structurally and diagrammatically analyzed processes of publishing, circulation and marketing of books. An important notice was dedicated to illustrations, which have the purpose of information, to acquaint with technical databases at that period, book typography, design, aesthetic solutions. Abundance of sources in monographs indicates that professor was searching for the information in the archives, but also made reference on letters, stories, directory business documents, statistical information, which showed editions of publishing outfits, book topics and commercial information. At the same time, the professor divided genres of publications and collected information about certain book sales made the understanding of the cultural status at that period. Information shows what kind of the priorities were at the bookshops. V. Zukas has identified the essential features that were appropriate to publishing at 1918-1940. He was the first who collected and codified the information about publishing outfits and its work in the independent Lithuania (1918-1940). The information about publishing outfits have been taken from private founders documents, letters. Important material resources have become memories and stories. The most important work was to collect materials from archival archives, official, directive documents. The pictures, that were viewed at this master project, reflected the number of professors' researches on printing and history of publishing topics. At the context of all V. Žukas produce the topics of publishing filled approximately 6% (47 researches), but the importance is not quantity but quality. There are not many researches of Lithuanian printing history and publishing, it is individual, laconic, and generic. V. Žukas revealed and published the following facts, which have not been previously mentioned of any other authors, because the material collected was authentic and unpublished.

Priedai

Profesoriaus Vlodo Žuko citavimo indeksas Publish or perish programoje

Harzing's Publish or Perish

File Edit View Tools Help

Author impact Journal impact General citations Multi-query center Web Browser

Author impact analysis - Perform a citation analysis for one or more authors

Author's name: Biology, Life Sciences, Environmental Science
 Business, Administration, Finance, Economics
 Chemistry and Materials Science
 Engineering, Computer Science, Mathematics
 Medicine, Pharmacology, Veterinary Science
 Physics, Astronomy, Planetary Science
 Social Sciences, Arts, Humanities

Exclude these names: and:

Year of publication between: and:

Results

Papers:	20	Cites/paper:	0.40	h-index:	2	AWCR:	0.59
Citations:	8	Cites/authors:	8.00	g-index:	2	AW-index:	0.77
Years:	56	Papers/author:	18.83	hc-index:	0	AWCRpA:	0.59
Cites/year:	0.14	Authors/paper:	1.15	hi-index:	2.00	e-index:	0.00
				hi,norm:	2	hm-index:	2.00

Cites	Per year	Rank	Authors	Title	Year	Publication
☒	2	0.20	2	V Žukas		2001
☒	2	0.07	1	V Žukas		1983
☒	1	0.08	6	V Žukas		1998
☒	1	0.06	3	V Žukas		1994
☒	1	0.09	5	V Žukas		2000
☒	1	0.09	4	V Žukas		2000
☒	0	0.00	8	V Žukas		1989
☒	0	0.00	15	V Žukas		Vilniaus Universite
☒	0	0.00	14	V Žukas		2003
☒	0	0.00	13	V Žukas		1976
☒	0	0.00	18	V Žukas		1999
☒	0	0.00	12	V Žukas		1998
☒	0	0.00	11	V Žukas		1979
☒	0	0.00	17	V Žukas		1999
☒	0	0.00	19	... SE Juodis, V Žukas		1970
☒	0	0.00	20	V Žukas...		1955
☒	0	0.00	9	V Žukas		1972
☒	0	0.00	16	V Žukas		1983
☒	0	0.00	10	... V Žukas		1969
☒	0	0.00	7	V Žukas		1979

Reflections on the h-index
Anne-Wil discusses the application of the h-index as a measure of academic impact.
[Open article in browser...](#)

Publish or Perish sponsors
TARMA
SOFTWARE RESEARCH

3.1.3974 2010 m. lapkričio 19 d. Done

Pokalbis su profesoriumi Vladu Žuku apie Lietuvos leidybos istoriją
2010 – 12 – 11.

1. Profesoriau, kokius savo darbus išskirtumėte Jūs pats?

Suprantama, svarbiausiu laikyčiau Lietuvių bibliografijos istorijos I dalį (iki 1940). Daug laiko ir jėgų pareikalavo darbas apie Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygyną Vilniuje, M.K. Čiurliono bibliografija. Tai trys darbai, kuriuos išskirčiau.

2. Analizuodama jūsų mokslinę produkciją, pastebėjau, kad rėmėtės įvairiais šaltiniais: laiškais, prisiminimais, kita archyvine medžiaga. Ar būdavo, kad nusivildavote pateikta informacija?

Kalbant apie monografijas „Dirvos“, „Sakalo“, „Švyturio“ ir jungtinę ketvirtąją monografiją medžiagos buvo nemažai. Neišbaigtas darbas liko apie Knygų leidybos komisiją, nuosekliai buvo renkama medžiaga apie Spaudos fondo istoriją, kiek mažiau apie Šv. Kazimiero draugiją, kadangi prof. V. Stonienė gana išsamiai aprašė tai.

Šios knygos iš pradžių turėjo būti bendri, apie tarpukario Lietuvos knygų leidybos istoriją, skyriai. Aš pirmiausia paskelbiau apie „Dirvos“ bendrovę Knygotyros žurnale, tačiau susitikęs su JAV gyvenančiais tos bendrovės šeimos atstovais (Dundzilomis) aš pasiūliau išleisti atskirą, papildytą knygutę. Po metų palankaus atsakymo iš A. Dundzilos giminaičių (metus teko laukti, nes darbai strigo, jie buvo jauni, ambicingi žmonės, sunku buvo susitarti ir suderinti sąlygas). Apie „Dirvos“ bendrovę knygutę išleido „Baltų lankų“ leidykla, o leidimą finansavo pati šeima. Vėliau, ypač A. Dundzilos duktė Abromaitienė tai atsiminimų pateikė paskui A. Sirutis, gavau memuarinės literatūros, bet visa bėda, kad „Dirvos“ archyvo 96 aplankai sovietmečio pradžioje buvo sunaikinti, todėl man reikėjo tuos pačius faktus detalizuoti, peržiūrėti knygas, tad kiek galėjau, stengiausi papildyti tą vaizdą. Nors bibliotekose buvo galima surasti medžiagos. Tai tarsi pirmasis sumanymas rašyti skyrius būsimoms monografijoms, kurios tapo tarsi atskirais leidiniais ir įforminimas jau skyrėsi: įdėta iliustracinės medžiagos, priedų, jau reikėjo padaryti kitokią įforminimą. Knygos tiražas išėjo per didelis, tad buvo sunku išparduoti, buvo praėjęs domėjimasis knyga, kuris buvo prieš nepriklausomybės atgavimą. „Dirvos“ bendrovės monografija sukūrė tarsi modelį, kadangi buvo sukaupta medžiagos apie „Švyturio“ bendrovę, apie buvo daugiau archyvinės medžiagos, memuarinės labai nedaug kas turėjo.

Didesnio užmojo reikalavo „Sakalo“ bendrovės istorija. Teko bendrauti su Kniūkšta (Sakalo bendrovės įkūrėju). Jis buvo nuteistas, grįžęs dirbo Maironio muziejuje techniniu darbuotoju, tačiau rašė atsiminimus ir kaupė medžiagą apie „Sakalo“ bendrovę. Su juo susitikęs Kaune kalbėdamas užsiminiau, kad norėčiau parašyti didesnę darbą apie „Sakalo“ bendrovę. Kniūkšta atvykęs pas mane pateikė dokumentų, atsiminimų ir leido jais remtis rašant darbą. Bet tuo metu buvo prisikaupę kitokių darbų ir negalėjau atsidėti šiam darbui. Mirus Kniūkštai, man liko žmogiška skola, todėl ėmiausi šio darbo. Rėmiausi atsiminimais, jo pateiktais dokumentais. Ieškojau medžiagos archyvuose. Surinkau daug memuarinės medžiagos, buvo vertingos archyvinės medžiagos, paties Kniūkštos atsiminimai.

Siunčiau laiškus į JAV Urbui, Būtėnui ir kt., kurie bendradarbiavo su „Sakalo“ bendrove, susirašinėjau laiškais, ieškojau medžiagos. Tiesa sakant, norėjau parašyti ne monografiją, tačiau memuarinį dokumentų rinkinį atsiuntė Brazdžionis, Vaičiulaitis, kuriuose buvo paskelbta duomenų apie Kniūkštą ir jo veiklą JAV, ir suvokiau, kad svarbiau parašyti knygą Paruošęs darbą, ieškojau kas galėtų paremti leidimą. Siunčiau laiškus buvusiems „sakininkams“, kurie naudojami paslaugomis, taip pat giminaičius, bet šis sumanymas patyrė fiasko, ir rėmėjų buvo tik trys, nes likę

giminaičiai, seni žmonės, negalėjo paremti leidimo. Vilniaus universiteto leidyklos vadovas prof. R. Broniukaitis sutiko išleisti veikalą. Tačiau darbas vyko lėtai, redaktorė nespėjo suredaguoti ir pasibaigus metams finansinė parama buvo anuliuota. Metų pradžioje buvo skelbtas naujas konkursas ir prof. R. Broniukaitis pateikė monografiją apie „Sakalo“ bendrovę, kuri laimėjo 8000 Lt paramą.

3. Jei būtų nelaimėtas konkursas ar būtų pasirodžiusi knyga?

Būtų komplikauta, tačiau abejoju ar kas būtų išleidęs.

Surinkau daug memuarinės medžiagos, buvo vertingos archyvinės medžiagos, paties Kniūkštos atsiminimai. Tačiau išleidęs knygą jaučiausi lyg sumokėjęs moralinę skolą. Esu tuo patenkintas, kadangi leidinys tikrai vertingas, informatyvios iliustracijos, kuriose atsispindi dailininkai, kadangi Kniūkšta samdydavo profesionalius kūrėjus.

Paskutinis leidinys „Bendrovės knygoms leisti ir platinti“ turėjo būti šiek tiek kitoks. Aš norėjau, kad kiekviena leidykla turėtų atskirą leidinį, atstovautų pačios save, tokios kaip „Kultūra“, „Varpas“, „Pažanga“ ir kt., tačiau leidykla „Baltos lankos“ pasiūlė išleisti bendrą leidinį. Išėjo jungtinė knyga, tačiau jame nėra Spaudos fondo ir Knygų leidimo komisijos, todėl leidinys neišbaigtas. Medžiagos pateikė Vaičiulaitis, kuri buvo autentiška ir labai vertinga.

4. Nemaža dalis Jūsų straipsnių publikuoti, kai vyravo cenzūra, laisvo žodžio persekiojimas (straipsniai MLTE, LTE ir kt.). Ar dėl to nekildavo problemų publikuojant darbus, kuriuose buvo gilinamasi į lietuviškos spaudos draudimą, lietuvybę?

Žinoma, daug ko nebuvo galima publikuoti, tačiau neatitikimus suredaguodavo redakcija. J. Būtenas dirbo enciklopedijų leidime ir turėjo įtakos įvairiems sprendimams. Be to, reikia atsiminti, kad su negatyvine nuomone informacija buvo skleidžiama ne šiaip sau. Politika vis tiek buvo literatūroje ir nebuvo galima visiškai išmesti nei J. Aisčio, B. Brazdžionio (autorius, kurie buvo pasitraukę į Vakarus), tai negali išnykti iš literatūros, todėl enciklopedijose stengdavosi pateikti žinių, be to didelę įtaką turėjo JAV lietuvių enciklopedija, kuri rašė apie leidyklas, ypač stambesnes, didesnius straipsnius, todėl tam kad nereikėtų ieškoti kituose šaltiniuose buvo pasirinkta vietiniai šaltiniai. Iki šiol liko neįdėtas straipsnis apie leidyklą „Universitas“ (Kauno VDU profesorius įkurta knygų leidimo draugija), kuri išleido gana gerų knygų. Paruošiau straipsnių, tačiau nepateko į didžiąją enciklopediją, tačiau taip ir liko nepublikuoti.

5. Dalis Jūsų tyrinėjimų skirti Lietuvos leidybai. Kaip manote, koks laikotarpis buvo sudėtingiausias šiai sričiai Lietuvoje? (nuo 1918 iki šių dienų).

Kiekviena leidykla turėjo savų problemų. „Švyturio“ bendrovė turėjo didelių užmojų ir darbų, tačiau juos vykdė ir planavo ne pagal galimybes. Vyravo savanaudiškumo. „Sakalo“ leidyklos pavyzdys rodo, jog kai jie pradėjo 1924 metais, turėdami mažus planus, tačiau plėtėsi, laimėjo publikos pasitikėjimą, toleranciją, operatyvus veikimas ją iškėlė į pirmaujančias gretas. O „Švyturys“ turėjo ambicingus vadovus. JAV atidarytas leidyklos skyrius tik atnešė didelius nuostolius. Taip pat įvykęs gaisras atnešė nemažai nuostolių. „Varpo“ leidykla buvo susprogdinta, bet ji buvo apdrausta, todėl iš gautų draudimo mokesčių, įkūrė dar geresnę leidybinę bazę, leido dienraštį „Lietuvos žinios“, kurio tiražas siekė 100 000. „Varpas“ gavo teisę leisti enciklopediją, todėl visai nesirūpino iš kur rinkti lėšas dienraščiui leisti. Gaisras buvo kilęs ir „Dirvos“ bendrovėje, tačiau atsitiesti buvo lengviau, nes leido pedagoginę literatūrą mokykloms, vaikams, išleido Žemaitės raštus. Leidykla jau turėjo savo profilį.

Pagal komercinį pajėgumą galima skirstyti leidyklas į tokias, kurios turėjo savo knygynus ir kurios ne. „Spaudos fondas“ tarsi leidykla, tačiau nežinia, ar svarbesnis baras buvo prekyba ar leidyba.

„Dirvos“ leidimo centras buvo Kaune, o knygynas Marijampolėje. „Švyturys“ taip pat turėjo savo knygyną. Tačiau jį sužlugdė nepastovumas. Iš pradžių įsikūrė Vilniuje, po to Kaune. Nestabilumas buvo viena iš žlugimo priežasčių. O „Sakalo“ bendrovė knygyno neturėjo ir nepaisant to, jis vertėsi ir kilo, turėjo gerą reputaciją. Vadinasi tvarkantis sumaniai buvo galima išgyventi ir be knygyno. „Žinija“ taip pat neturėjo knygyno, tik vėliau, 1938 metais įkūrė knygynėlį. „Kultūra“ turėjo knygyną Šiauliuose.

6. Kokius esminius bendrus bruožus išvelgiate tarp dabartinės leidybinės veiklos šalyje ir Jūsų tyrinėtos (pvz., 1918–1940 m.)?

Reikėtų išskirti Lietuvoje tris etapus: tarpukario nepriklausoma Lietuva, sovietmetis, nepriklausoma nepriklausomybės. Esminiai bruožai tai būtų tokie. Prieš karą buvo laisvė, visi galėjo leisti ką tik norėjo. Buvo prestižinių leidyklų ir menkesnę literatūrą leidusių leidyklų. Valstybinės kontrolės ar kitokios įtakos leidybai negalima būtų pastebėti. Didelį darbą atliko valstybinė švietimo ministerijos knygų leidimo ministerija, kurios tikslas buvo aprūpinti mokyklas ne kiek grožine literatūra, bet studijinėmis knygomis. Kalbant apie tiražus – netgi populiariausias tuo metu V. Mykolaičio - Putino „Altorių šešėly“, sukėlęs visuomenės susidomėjimą, siekė 5000, o tuo metu romanų skaičius neviršydavo 3000. Leidykloms būdavo pelninga leisti knygas, jeigu jas užsakydavo mokyklų bibliotekos, tuo pačiu ir žmonės labiau pirkdavo. Prieškario Lietuvos antrasis dešimtmetis yra žymiai svarbesnis. Čia leidyba ir knygos kultūra tapo kokybiškesnė turinio, atrankos ir estetiniu atžvilgiu, ėmė reikštis dailininkai, tokie kaip V. Petravičius, V.K. Jonynas ir kt., kuriems leidyklos negailėdavo pinigų. Jos rinkosi modernius, gabius, jaunos menininkus.

Sovietmečiu pirmasis dešimtmetis buvo vertimų dešimtmetis, kadangi originalios ir reikšmingesnės literatūros nebuvo, nebent būdavo leidžiami klasikai: užfiksuoti atvejai, kai konfiskuodavo išleistas knygas. Vėliau, sovietmečiu, knygų leidyboje išsivystė dvi kryptys: pirmoji – svarbiau išleisti knygas dideliu tiražu, kad pasklistų ir būtų kuo didesnis jos skaitytojų ratas. Tiražai siekdavo dešimtis tūkstančių, o buvo žmonių, kurie stengėsi plėsti ne knygų tiražą, o asortimentą, kad būtų kuo daugiau išleistų bertų ir originalių knygų. Tačiau bendra tendencija rodo, kad sovietmečiu psichologinėje visuomenės sąmonėje veikė tokia baimė, ir ji nebuvo be pagrindo. Šiandien knyga yra, o ar rytoj bus nesi tikras. Todėl buvo knygų fetišizacija. Pavyzdžiui: sekretorė, su aukštuoju germanistikos išsilavinimu pirkdavo istorinę lietuvių kalbos gramatiką. Panašių atvejų buvo daug, kai knygos buvo perkamos kaip dvasinė vertybė, nesitikint kad ja bus naudojama. Knyga tapo moraline vertybe ir jas buvo stengiamasi kaupti ir turėti.

Nepriklausomybės metais buvo juokaujama, kad Lietuvoje yra 650 leidyklų, panašiai kiek Kinijoje. Knygas leido kas norėjo, kas galėjo ir tai tapo tarsi inercija, o vėlesniais metais pasirodė, jog išeina daug, labai gerai paruoštų, rimtų knygų, tačiau esminė problema buvo sumažėjęs skaitytojų ratas ir mažėjantys tiražai. Neįsivaizduojama, kad knyga būtų leidžiama 300 egz., juk tarpukario Lietuvoje tokio mažo tiražo nebūdavo. Tačiau, kadangi knygynai turi balansuoti ir prekiauti paklausia ir populiaria literatūra. Per šį dvidešimtmetį buvo pralenkti visi skaičiai. Nesu analizavęs dabartinės situacijos, todėl tiksliai negaliu pasakyti. Apie 1938 metus išeidavo per 1000 knygų per metus, o sovietmečiu apie 1000 – 15000, dabar per metus kiek išeina aš nežinau, bet tikrai ne vienas tūkstantis. Nors yra leidyklos kurios išleidžia vieną ar dvi knygas.

Ačiū, profesoriau, už pokalbį.